

I OTWORZYŁO SIĘ NIEBO...

konserwacja i restauracja
iluzjonistycznych fresków
Franciszka Ecksteina
w cerkwi garnizonowej
świętych Apostołów Piotra i Pawła
– dawnym kościele jezuitów
pod wezwaniem śś. Piotra i Pawła
we Lwowie

I ВІДКРИЛИСЯ НЕБЕСА...

And the Heavens Opened...

Консервація та реставрація
ілюзійністичних фресок
Франциска Екштайна
у Гарнізонному храмі святих
апостолів Петра і Павла
(давньому єзуїтському костелі
святих Петра і Павла у Львові).

Conservation and restoration
of the illusionistic frescoes
by František Eckstein at the
Sts. Peter and Paul Garrison
Church, formerly the Jesuit church
of Sts. Peter and Paul,
in Lviv

Szanowni Państwo,

niniejsze wydawnictwo oraz wystawa „I otworzyło się niebo... konserwacja i restauracja iluzjonistycznych fresków Franciszka Ecksteina w cerkwi garnizonowej świętych Apostołów Piotra i Pawła – dawnym kościele jezuitów pod wezwaniem śś. Piotra i Pawła we Lwowie” stanowią zachętę do zapoznania się z niezwykleymi umiejętnościami konserwatorów dzieł sztuki – „lekarzy zabytków”. Są swego rodzaju zaproszeniem za kulisy, gdyż odsłaniają złożony proces ratowania zabytkowych malowideł, który pozostaje niewidoczny dla oka laika. Zazwyczaj dostrzec można dopiero efekt końcowy, zwykle żmudnych i skomplikowanych, zabiegów konserwatorskich.

Prace przywracające pierwotny blask iluzjonistycznym malowidłom Franciszka Ecksteina na sklepieniu dawnego kościoła pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła we Lwowie, niezwykle kunsztowne i staranne, często wykonywane przy wykorzystaniu wyrafinowanych, nowoczesnych technologii, prowadzone były przez siedem lat, siłami polsko-ukraińskiego zespołu fachowców pod kierownictwem dr. Pawła Bolińskiego z Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie. Zabytkowe freski znajdują się w kościele jezuickim (obecnie cerkwi garnizonowej Ukraińskiej Cerkwi greckokatolickiej), którego dzieje odzwierciedlają niełatwe losy Lwowa i jego mieszkańców w drugiej połowie XX wieku. Ta wspaniała świątynia, perła architektury sakralnej europejskiego baroku, profanowana przez wiele lat na skutek decyzji władz sowieckich, które postanowiły umieścić w niej magazyn książek, powoli odzyskuje swój dawny blask dzięki wspólnym, polsko-ukraińskim wysiłkom konserwatorskim. Ich pierwszym, niezwykle ważnym etapem był bez wątpienia wieloletni projekt kon-

Шановні Читачі,

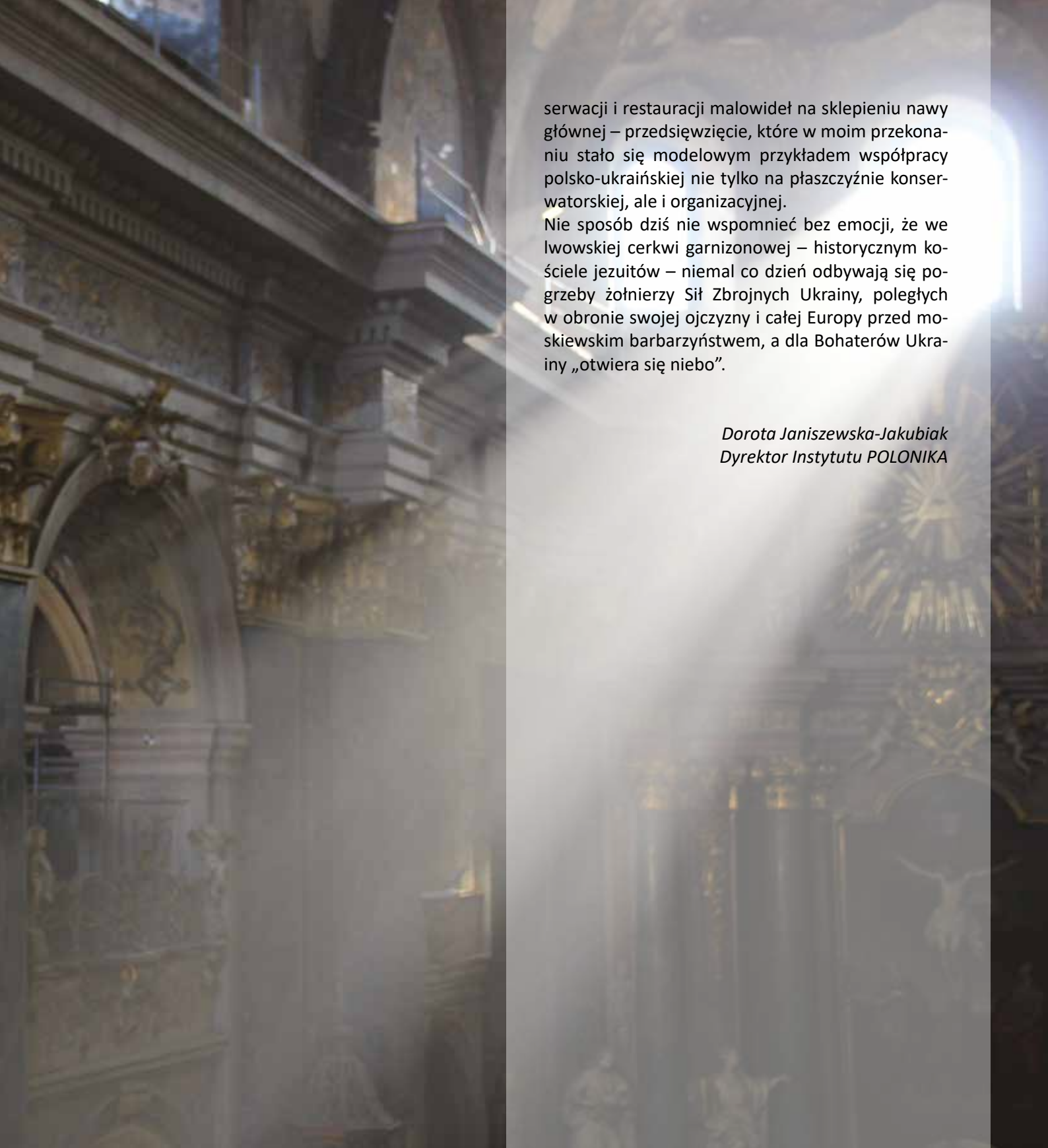
Ця публікація та виставка «І відкрилися небеса – консервація та реставрація ілюзіоністичних фресок Франциска Екштайна у храмі свв. апп. Петра і Павла у Львові» мають на меті заохотити Вас ознайомитися з майстерною роботою «лікарів пам'яток», як ще називають реставраторів творів мистецтв. Вони становлять своєрідне запрошення зазирнути за лаштунки, адже розкривають складний процес порятунку історичних стінописів, який для неспеціаліста в основному залишається непоміченим. Зазвичай більшість бачить лише кінцевий результат їх надзвичайно кропіткої та складної роботи.

Надзвичайно ретельну та старанну роботу з відновлення первісної пишноти ілюзіоністських розписів Франциска Екштайна на склепінні колишнього костелу свв. апп. Петра і Павла у Львові, часто із застосуванням складних сучасних технологій, протягом семи років виконувала польсько-українська команда експертів на чолі з д-р Павлом Болінським з Академії образотворчих мистецтв ім. Яна Матейка в Кракові. Історія давнього єзуїтського костелу (нині гарнізонний храм Української Греко-Католицької Церкви), в якому знаходяться історичні фрески, відображає непросту долю Львова та його мешканців у другій половині ХХ століття. Цей величний храм, перлина європейської барокової сакральної архітектури, сплюндрований на довгі роки внаслідок рішення радянської влади розмістити в ньому книгосховище, поволі повертає собі колишню велич завдяки спільній польсько-українській роботі реставраторів. Їх першим, надзвичайно важливим етапом був, безперечно, довготривалий проєкт консервації та реставрації

Dear Readers,

This catalogue and the exhibition *And the Heavens Opened. Conservation and restoration of the illusionist frescoes by František Eckstein at the Church of Sts. Apostles Peter and Paul in Lviv* are an invitation to learn more about the extraordinary skills of art conservators as „healers of monuments”. You have a chance to take a glimpse behind the scenes and to appreciate what is involved in restoration of historic paintings, which is a complex process invisible to a non-expert. Usually one can see only the result of the painstaking and complicated conservation procedures.

The conservation work restoring the original splendour to the illusionist paintings by František Eckstein on the vault of the church of Sts. Apostles Peter and Paul in Lviv was done extremely meticulously and carefully, often by means of modern sophisticated techniques, and it took seven years to complete. It was performed by a Polish-Ukrainian team of specialists led by Dr. Paweł Boliński of the Jan Matejko Academy of Fine Arts in Cracow. The history of the Jesuit Church (now the Garrison Church of the Ukrainian Greek Catholic Church), where the historic frescoes are located, reflects the fate of Lviv and its residents in the second half of the 20th century. This magnificent church, a superb example of sacred Baroque architecture, was desecrated as a result of the Soviet authorities' decision to turn it into a book storehouse, but it is slowly regaining its former splendour thanks to the joint Polish-Ukrainian conservation efforts. The first and extremely important stage was the long-term project involving the conservation and restoration of the paintings on the vault of the nave. In my opinion it was an undertak-

The image shows the interior of a grand, ornate church. On the left, there is a balcony with a decorative railing. The walls are covered in intricate carvings and murals. A large, central mural depicts a religious scene. The lighting is dramatic, with strong highlights and deep shadows, creating a sense of depth and grandeur.

serwacji i restauracji malowideł na sklepieniu nawy głównej – przedsięwzięcie, które w moim przekonaniu stało się modelowym przykładem współpracy polsko-ukraińskiej nie tylko na płaszczyźnie konserwatorskiej, ale i organizacyjnej.

Nie sposób dziś nie wspomnieć bez emocji, że we lwowskiej cerkwi garnizonowej – historycznym kościele jezuitów – niemal co dzień odbywają się pogrzeby żołnierzy Sił Zbrojnych Ukrainy, poległych w obronie swojej ojczyzny i całej Europy przed moskiewskim barbarzyństwem, a dla Bohaterów Ukrainy „otwiera się niebo”.

*Dorota Janiszewska-Jakubiak
Dyrektor Instytutu POLONIKA*

розписів на склепінні центральної нави – справа, яка, на мою думку, стала взірцевим прикладом польсько-української співпраці не лише з реставраційної, але й з організаційної точки зору.

Неможливо сьогодні без емоцій не згадати, що у Львівській гарнізонній церкві – давньому єзуїтському храмі – майже щодня відбуваються панахиди за воїнами Збройних Сил України, які полягли, захищаючи свою Батьківщину і всю Європу від московського варварства, за Героїв України, для яких «відкриваються небеса».

*Дорота Янішевська-Якубяк
Директор Інституту «Полоніка»*

ing which has become a prime example of model Polish-Ukrainian cooperation while facing challenges both at the level of specialist conservation and at the level of organization and logistics.

It is impossible not to mention that nowadays the Lviv Garrison Church, which the historic Jesuit church has now become, almost every day witnesses funerals of the soldiers of the Armed Forces of Ukraine who died in defence of their country and all of Europe against Moscow's barbarism. During these sad, solemn ceremonies, the heavens open for the heroes of Ukraine.

*Dorota Janiszewska-Jakubiak
Director of the POLONIKA Institute*

Monumentalny, nieco surowy kompleks gmachów jezuiickich położony jest w zachodniej części lokacyjnego Lwowa. Niegdyś przylegał do murów miejskich, a po ich zburzeniu tworzy część pierzei Wałów Hetmańskich. Architektura kościoła jest utrzymana w ascetycznej, potrydenckiej stylistyce, nie wolnej od reminiscencji gotyckich (zaostrzone łuki części okien i arkad). Położony w pobliżu rynku i katedry łańskiejskiej, kościół jezuitów należał i wciąż należy do najważniejszych punktów podczas zwiedzania starego Lwowa przez każdego turystę. Był i jest nieustannie fotografowany, choć przez ponad dwadzieścia lat od momentu, gdy można było swobodnie odwiedzać Lwów, dane nam było podziwiać go tylko od zewnątrz. Jedynie w wyjątkowych przypadkach udawało się zdobyć zezwolenie na wejście do wnętrza. Trafiło się wówczas do ciasnego labiryntu wysokich regałów wypełnionych tysiącami książek. Przez prześwity pomiędzy półkami można było zobaczyć fragmenty ołtarzy, nagrobków i malowideł ściennych. Dopiero w roku 2011 sytuacja się zmieniła: dzięki pomocy wrocławskiego Ossolineum udało się przenieść magazyn biblioteczny w inne miejsce, otwarta została tym samym przestrzeń nawy głównej, naw bocznych i kaplic, a nawet empor. W tym samym roku świątynia została konsekrowana w obrządku grekokatolickim, pod dawnym wezwaniem. Dla piszącego te słowa i jego współpracowników był to prawdziwy cud, co więcej, cud, który nastąpił w najbardziej pożądanym momencie. W latach 2011–2012 pracowaliśmy bowiem nad tomem inwentarza sztuki sakralnej, obejmującym wielkie kościoły i klasztory Lwowa, w tym właśnie kompleks gmachów jezuiickich. Mieliśmy do dyspozycji mnóstwo materiałów archiwalnych i historycznych

Монументальний, дещо суворий комплекс єзуїтських будівель розташований у західній частині міста Львова. Колись він прилягав до міських мурів, а після їх знесення став інтегральною частиною Гетьманських валів. Архітектура костелу аскетичного, посттридентського стилю, не позбавлена готичних ремінісценцій (стрільчасті арки деяких вікон та аркад). Розташований неподалік від площі Ринок та Латинської катедрі, костел єзуїтів був і залишається однією з найголовніших пам'яток в путівнику кожного туриста, який приїжджає до старого Львова. Він завжди був і є в прицілі об'єктивів, хоча протягом більш ніж двадцяти років, відколи стало можливим відвідувати Львів, ним вільно було милуватися лише ззовні. Лише у виняткових випадках можна було потрапити в середину. Тоді ви опинялися у тісному лабіринті високих шаф, заповнених тисячами книг. Крізь щілини між полицями виднілися фрагменти вітарів, надгробків і настінних розписів. Ситуація змінилася лише у 2011 р. завдяки допомозі вроцлавського Оссолінеуму, книгосховище вдалося перенести в інше місце, таким чином звільнивши простір у головній та бічних навах, каплицях, а навіть хорах. Того ж року костел було освячено в греко-католицькому обряді, надавши йому колишню назву.

Для автора цих рядків та його колег це стало справжнім дивом, до того ж дивом, яке трапилося у потрібний момент. Адже у 2011–2012 рр. ми працювали над томом про інвентаризацію сакрального мистецтва, до якого входили найбільші храми та монастирі Львова, в тому числі й комплекс єзуїтських споруд. У нашому розпорядженні було багато архівних матеріалів та історичних фотографій, але лише звільнивши інтер'єр

Тhe monumental, somewhat austere Jesuit complex is situated in the western part of the original location of Lviv. It used to be adjacent to the city walls, and after their demolition it has formed part of the frontage of the Hetman Avenue (now called Prospekt Svobody). The architecture of the church is maintained in an ascetic, post-Tridentine style, and includes some Gothic elements (such as the pointed arches of some of the windows and in parts of the arcade). Situated near the great square and the Latin Cathedral, the Jesuit Church has always been one of the most important parts of any tourist's visit to old Lviv. It is featured on countless photographs, although for more than twenty years since it was made possible to visit Lviv without restrictions it could only be admired from the outside. Only in exceptional cases was it possible to get permission to enter the building. One would then find themselves in a cramped maze of tall bookcases filled with thousands of books. Through the openings between the shelves one could see fragments of altars, tombstones and wall paintings. The situation changed in 2011: with the help of the Ossolineum from Wrocław it was possible to move the books to another location, thus opening up the nave, aisles and chapels, and even the matronea. In the same year the church was consecrated under the Ukrainian Greek Catholic Church, with its former dedication to Saints Peter and Paul.

For this author and his colleagues this was a true miracle, and one which came at a most auspicious moment. We were compiling an inventory of sacred art and in 2011-2012 we were working on the volume covering the great churches and monasteries of Lviv, including the Jesuit complex. At our disposal were plenty of archival materials and his-

fotografii, ale dopiero dzięki opróżnieniu wnętrza kościoła z ksiązek mogliśmy wykonać jego dokładne opisy i dokumentację fotograficzną stanu aktualnego. Mogliśmy, lecz łatwo nie było. We wnętrzu świątyni pozostało sporo fragmentów rusztowań, które przesłaniały elementy dekoracji i wyposażenia. W roku 2012 ukazało się obszerne i wnikliwe opracowanie dotyczące kościoła i klasztoru autorstwa Andrzeja Betleja, stanowiące ważny rozdział 12. tomu *Materiałów do dziejów sztuki sakralnej*.

W pracy tej opisano szczegóły dziejów, architektury i wyposażenia kościoła, jego związki z rodzinami Jabłonowskich, Dzieduszyckich i Potockich, ukazano kolejne fazy narastania części składowych dekoracji i wyposażenia. Jak się okazało, obecny stan wnętrza jest zdominowany przez elementy XVIII-wieczne, utrzymane w stylistyce późnego baroku i rokoka. Nie brak także niezłej klasy dodatków z XIX i XX wieku.

Prawdziwym curiosum, nie znajdującym analogii w sztuce kręgu lwowskiego, są znacznej wielkości figury aniołów zdobiące ołtarze boczne, wykonane z pozłocanej blachy mosiężnej. Dopiero przyszłe prace konserwatorskie wyjaśnią (miejmy nadzieję!) szczegóły technologiczne ich wykonania – czy wykuto je z płyt blaszanych, opierając się na wewnętrznych stelażach, czy może wyrzeźbiono w drewnie lub innym materiale, a dopiero później pokryto warstwą metalu?

Największe wrażenie robią oczywiście późnobarokowe malowidła ścienne autorstwa Franciszka i Sebastiana Ecksteinów z lat 1738–1742, zwłaszcza monumentalne kompozycje zdobiące sklepienia prezbiterium i nawy głównej, odnoszące się do patronów kościoła – śś. Piotra i Pawła – oraz założyciela zakonu jezuitów św. Ignacego Loyoli. Wraz z ołtarzem głównym pochodzącym z lat 1744–1747

костелу від книг, нам вдалося зробити точні описи та фотодокументацію його наявного стану. Хоча не було легко, та нам це вдалося. Усередині храму все ще залишилося багато фрагментів рихтування, які затуляли собою елементи оздоблення та інтер'єру. У 2012 р. вийшло друком широке та ґрунтовне дослідження Анджея Бетлея про костел і монастир, яке є важливим розділом у 12-му томі «Матеріалів до історії сакрального мистецтва».

У ньому детально описано історію, архітектуру та оздоблення костелу, його зв'язки з родинами Яблоновських, Дзедушицьких і Потоцьких, а також показано послідовні етапи розвитку компонентів оздоблення та інтер'єру. Як з'ясувалося, в сучасному стані інтер'єру домінують елементи XVIII ст., тобто в стилі пізнього бароко і рококо. Не бракує також якісних доповнень з XIX-XX ст.

Справжньою знахідкою, яка не має аналогів у мистецькому ареалі Львова, є великі фігури ангелів, що прикрашають бічні вівтарі, виконані з позолоченої латунної бляхи. Лише майбутні консерваційні роботи (сподіваємося!) відкриють нам технологічні деталі їх виготовлення: чи були вони вирізані з бляхи, що опиралася на внутрішні рами, чи, можливо, вирізані з дерева або іншого матеріалу і лише згодом покриті шаром металу?

Найбільше вражають, звичайно, пізньобарокові настінні розписи Франциска і Себастьяна Екштайнів, виконані у 1738–1742 рр., особливо монументальні композиції, що прикрашають склепіння пресбітерія і центральної нави, зображаючи покровителів костелу – св. Петра і Павла, а також засновника ордену єзуїтів – св. Ігнатія Лойоли. Разом з головним вівтарем, датованим 1744–1747 рр., ці розписи утворюють естетичне та ідейне ціле, доповнене в 50-х рр. XVIII ст. бічними вівтарями. Таким чином, інтер'єр

torical photographs, but it was only after removing the books from the interior of the church that we were able to make accurate descriptions and photographic documentation of its current state. It was not easy, though. Numerous fragments of scaffolding remained inside, obscuring some of the church's decoration and furnishings. In 2012 an extensive and very thorough study of the church and monastery by Andrzej Betlej was published, constituting an important chapter of the 12th volume of *Materiały do dziejów sztuki sakralnej* (*Materials for the History of Sacred Art*).

The study presents details of the history, architecture and furnishings of the church, its relationship with the families of the Jabłonowskis, Dzieduszyckis and Potockis, depicts the successive additions of decoration and furnishings. As it turns out, the current decor is dominated by 18th-century late Baroque and Rococo elements. There are also numerous good quality additions from the 19th and 20th centuries.

A real rarity, with no analogue in the art of Lviv, are the sizeable angel figures adorning the side altars, made of gilded sheet brass. Hopefully, future restoration will clarify the technological details of how they were crafted – were they sculpted from sheet metal plates using internal frames, or were they carved in wood or some other material, and only later covered with a layer of metal?

Undoubtedly, the most impressive element of the church is the late Baroque fresco done by František and Sebastian Eckstein in 1738-1742, especially the monumental compositions adorning the vaults of the chancel and nave, referring to the church's patron saints, Saints Peter and Paul, and the founder of the Jesuit order, St. Ignatius of Loyola. These paintings and the main altar dating from 1744-1747

malowidła te tworzą całość formalną i ideową, uzupełnioną w latach 50. XVIII wieku o ołtarze boczne. Wnętrze jezuickiej świątyni z 1. połowy XVII wieku ma więc dziś charakter późnobarokowy.

Chociaż cieszyła nas możliwość zobaczenia całości wnętrza kościoła jezuickiego, martwił nas jednocześnie zły stan malowideł. Sklepienie, pociemniałe od brudu i zacieków spowodowanych przez uszkodzenia dachu, robiło przygnębiające wrażenie. Trudno było odczytać ikonografię fresków i ocenić ich wartości artystyczne. Konieczność systematycznej konserwacji stała się kwestią palącą.

W latach 2012-2021 konserwację fresków sklepienia prezbiterium i nawy głównej przeprowadził polsko-ukraiński zespół pod kierunkiem dr. Pawła Bolińskiego. Było to możliwe dzięki dotacjom Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego oraz środkom przekazanym przez miejscową parafię i osoby prywatne. Sklepienie niejako poszybowało w górę, nad wnętrzem kościoła jezuickiego otworzyło się niebo, pełne jego świętych mieszkańców. Z dołu można teraz podziwiać dynamikę kompozycji malowideł i ich żywe barwy. Dzięki dokumentacji fotograficznej udało się stwierdzić, że Ecksteinowie posłużyli się techniką fresku mokrego, rzadko stosowaną w tej części Europy. Poczyniony został ważny krok w kierunku przywrócenia wnętrza kościoła jezuickiego jego dawnego wyrazu artystycznego. To jednak dopiero pierwszy krok. Na konserwatorów czekają malowidła w innych partiach świątyni, monumentalny ołtarz główny, liczne ołtarze boczne, nagrobki i epitafia. Miejmy nadzieję, że na przeszkodzie nie stanie brak środków ani kryzys wywołany przez agresję Rosji na Ukrainę.

prof. Jan K. Ostrowski
Polska Akademia Umiejętności

єзуїтського храму першої половини XVII ст. має сьогодні характер пізнього бароко.

Хоча можливість побачити весь інтер'єр єзуїтського костелу вселяло в нас море позитиву, однак незадовільний стан, в якому перебували розписи, викликали наше занепокоєння. Склепіння, потемнілі від бруду і затікання води, спричинені пошкодженням даху, справляли гнітюче враження. Важко було прочитати іконографію фресок та оцінити їхню мистецьку цінність. Нагальним питанням стала потреба в їх систематичній реставрації.

Відновлення фресок на склепінні центральної нави виконувала польсько-українська команда художників під керівництвом д-ра Павла Болінського впродовж 2018–2021 років. Їхня робота стала можливою завдяки дотаціям Міністерства культури та національної спадщини РП, Національного інституту польської культурної спадщини за кордоном «Полоніка» та Маршалківської управи Малопольського воєводства, а також коштам місцевої парафії та пожертвуванням від приватних осіб. Склепіння немов злетіло, над інтер'єром єзуїтського костелу, сповненого його святих мешканців, відкрилися небеса. Сьогодні відвідувачі мають змогу милуватися динамічною композицією розписів та їхніми яскравими кольорами. Завдяки фотодокументації вдалося встановити, що Екштайни у своїй роботі використовували техніку мокрої фрески («*buone fresco*»), яка рідко застосовувалася в цій частині Європи. Зроблено важливий крок у відновленні інтер'єру давнього єзуїтського костелу до його первісного мистецького вигляду. Однак це лише перший крок. Розписи в інших частинах храму, монументальний головний вівтар, численні бічні вівтарі, надгробки та епітафії чекають на своїх реставраторів. Сподіваємося, що ані брак коштів, ані криза, спричинена російською агресією проти України, не стануть цьому на заваді.

проф. Ян К. Островський
Польська академія знань

create a formal and ideological whole, complemented in the 1750s by the side altars. Thus, the interior of the Jesuit church from the first half of the 17th century has a late Baroque character today.

While we were pleased to see the entire interior of the Jesuit church, we were also worried about the poor condition of the paintings. The vault, darkened from dirt and stains caused by roof damage, was in a depressingly bad state. It was difficult to read the iconography of the frescoes and assess their artistic value. The need for systematic restoration became a pressing issue.

In 2018-2021 the conservation of the frescoes of the nave vault was carried out by a Polish-Ukrainian team led by Dr. Paweł Boliński, which was possible thanks to the funding from the Ministry of Culture and National Heritage, the National Institute of Polish Cultural Heritage Abroad POLONIKA and the Marshal's Office of the Małopolska Region, as well as funds donated by the local parish and private individuals. As a result the vault seemed to have soared upwards, and over the interior of the Jesuit church the heaven opened up, full of its holy inhabitants. Now the dynamic composition of the paintings and their vivid colours can be admired from below. Thanks to photographic documentation it was possible to determine that the Ecksteins had used the *Buon fresco* technique, i.e. painting on wet lime plaster, rarely used in this part of Europe. An important step has been taken towards restoring the former artistic expression of the interior of the Jesuit church. However, this is only the first step. The paintings in other parts of the church, the monumental main altar, numerous side altars, tombstones and epitaphs still need restoring. Let us hope that a shortage of funds or the crisis caused by Russia's aggression against Ukraine will not stand in the way.

Professor Jan K. Ostrowski
The Polish Academy of Arts and Sciences

Sztuka jest wielkim darem Boga, umiejętnością odzwierciedlania piękna, dodawania innego światła do codziennego życia. Dając talent do tworzenia, malowania czy odnawiania, Pan pozwala ludziom dotknąć tego, co nieziemskie, wieczne, ponadczasowe.

Stało się tak z pewnością w przypadku fresków Franciszka Ecksteina (1738–1740) w cerkwi garnizonowej pw. św. Apostołów Piotra i Pawła we Lwowie. Przybliżają one ludzi do Tego, który nie jest stworzony, ale podzielił się z nimi talentem tworzenia tego, co wieczne. I choć historia i wydarzenia różnych czasów pozostawiły na freskach swoje ślady i blizny, nikt i nic nie mogło zatrzeć obecnego w nich tchnienia wieczności, zaproszenia do czegoś innego, do perspektywy przyszłego życia. Tak wiele osób, przekraczając próg świątyni, twierdzi, że trafiło do nieba, do innego czasu, w którym wydarzenia rozgrywające się poza murami sanktuarium i wszystko, co je otacza, nie mają żadnego znaczenia. W dobie nowoczesnych technologii i komunikacji sztuka pozostaje tym, czym zawsze była, nieustannie powtarzając światu: *ars longa, vita brevis*.

Katalog, który trzymasz w rękach, jest zaproszeniem do wycieczki po kartach wieczności. Jesteśmy jeszcze tu na ziemi, ale poprzez sztukę dotykamy nieba. W ciągu ostatnich dziesięciu lat grupa konserwatorów uratowała i zakonserwowała zdobięce cerkiew garnizonową cenne malowidła, dając im kolejną szansę na bycie głosicielami wieczności. Każdy konserwator pozostawił cząstkę siebie, swój talent i umiejętność przywracania tego, co wieczne. Ciekawe jest to, że artyści konserwatorzy nie tworzyli nowych fresków, ich zadaniem było zachowanie dzieła Franciszka Ecksteina przy użyciu własnego talentu, danie im nowego oddechu. Ludzie mówią, że projekt

Мистецтво – це великий Божий дар, це вміння відображати красу, додавати буденності іншого світла. Господь, даруючи талант творити, малювати чи реставрувати, дає змогу людині в такий спосіб торкнутись неземного, вічного, позачасового. Щось схоже відбулось із фресками роботи Франциска Екштайна (1738–1740 рр.), у Гарнізонному храмі святих апостолів Петра і Павла у Львові. Вони зближують людину із Тим, Хто є не сотворений, але поділився з нею талантом творити вічне. І хоч історія, події різних часів поставили свої знаки, шрами на фресках, ніхто і ніщо не могли затерти їхній подих вічності, запрошення до іншого, до перспективи майбутнього життя. Так що багато людей, переступаючи поріг храму, кажуть, що потрапили немов би на небо, перейшли у інший час, на який події за стінами святині, світ і все довкола не мають впливу. В добу сучасних технологій та комунікацій все ж таки на вершині залишається мистецтво, яке невтомно повторяє світові: «ars longa vita brevis».

Каталог, який тримаєте у руках, є запрошенням до екскурсії сторінками вічності. Ми ще тут на землі, але через мистецтво торкаємось неба. Впродовж останніх десяти років команда реставраторів у Гарнізонному храмі врятували та зберегли цінні розписи, даючи їм ще один шанс бути проповідниками вічності. Кожен реставратор залишив тут частинку себе, свого таланту та вміння відновляти вічне. Цікаво, що художники-реставратори не творили нові фрески, їх завданням було, користуючись власним талантом, зберегти твір Франциска Екштайна, дати йому новий подих. Кажуть люди, що цей реставраційний проект добре вдався. У певний час історії довкола нього

Art is a wonderful gift from God, the ability to reflect beauty, to add a new light to everyday life. By granting talents for creating, painting or restoring, God allows people to touch the unearthly, the eternal, the timeless.

A case in point are the frescoes by František Eckstein (1738-1740) in the Garrison Church of Saints Peter and Paul in Lviv. They bring people closer to the One who is not created, but has shared with them the gift of creating the eternal. And although history and the events of turbulent times have left marks and scars on the frescoes, no one and nothing could stop them from being a breath of eternity, an invitation to something else, to the prospect of a future life. Upon entering this church many people feel that they have entered heaven, a different sphere, which cannot be affected by outside events, the world and everything around us. In the age of modern technology and communication, art remains supremely relevant, constantly telling the world: “ars longa vita brevis.”

The catalogue you are holding is an invitation to a tour of the pages of eternity. We are still here on earth, but through art we are touching heaven. Over the past ten years a group of conservators working at the Garrison Church have saved and restored precious paintings, giving them another chance to herald eternity. Each conservator has given a part of themselves, left a trace of their gift and ability to restore what is eternal. It is interesting to note that the restoration artists did not create new frescoes, their job was to restore František Eckstein’s paintings using their own skills, to give them a new glow. People say that this restoration project was a great success. At a certain point in history it

renowacji zakończył się wielkim sukcesem. Zgromadził on tych, którzy nie tylko podzielili się własnym talentem, ale także otrzymali od Franciszka Ecksteina ważną lekcję, jak tworzyć w taki sposób, aby własne nigdy nie umarło, ale raczej zbliżyło cię do Boga, wzbogaciło o wartości, które nie ulegają rozkładowi. Jestem wdzięczny wszystkim, którzy pomogli uratować freski, którzy nie bali się uwierzyć, że to, co niemożliwe u ludzi, jest zawsze możliwe u Boga. Niech hojny Bóg obdarzy nas wszystkich swoimi talentami i pozwoli stworzyć to, co wieczne, na ziemi.

*Stepan Sus
Biskup Kuralny Archidiecezji Większej Kijowsko-Halickiej
Kierownik Wydziału Duszpastersko-Migracyjnego
Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego*

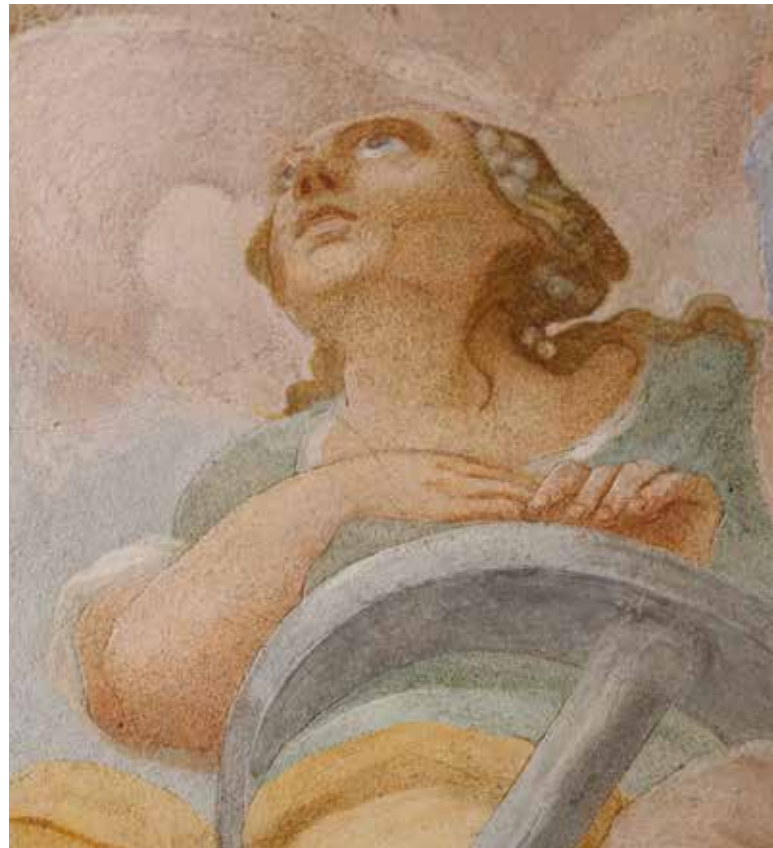
зібрались ті, які не лише поділились власним талантом, але й отримали теж важливий урок від Франциска Екштайна як творити так, щоб твоя справа не помирала, а навпаки зближувала з Богом, збагачувала цінностями, які не піддаються тлінню.

Спасибі усім, хто допоміг рятувати фрески, хто не боявся вірити, що не можливе у людей в Бога завжди є можливим. Хай щедрий Бог обдарує усіх нас своїми талантами і дозволить творити вічне на землі.

*Степан Сус
Єпископ Курії Верховного Архієпископа
Голова Пасторально-Міграційного Відділу
Українська Греко-Католицька Церква*

brought together those who did not only put in their talent, but also received an important lesson from František Eckstein on how to create in such a way that your art never dies, but rather brings you closer to God, enriching you with values that do not decay. I am grateful to all those who helped to save the frescoes, who were not afraid to believe that what is impossible with humans is always possible with God. May the generous God grant us all His talents and allow us to create what is eternal on earth.

*Stepan Sus
Bishop of the Curia of the Major Archbishop
Head of the Department of Pastoral Care
and Migration Ukrainian Greek Catholic Church*

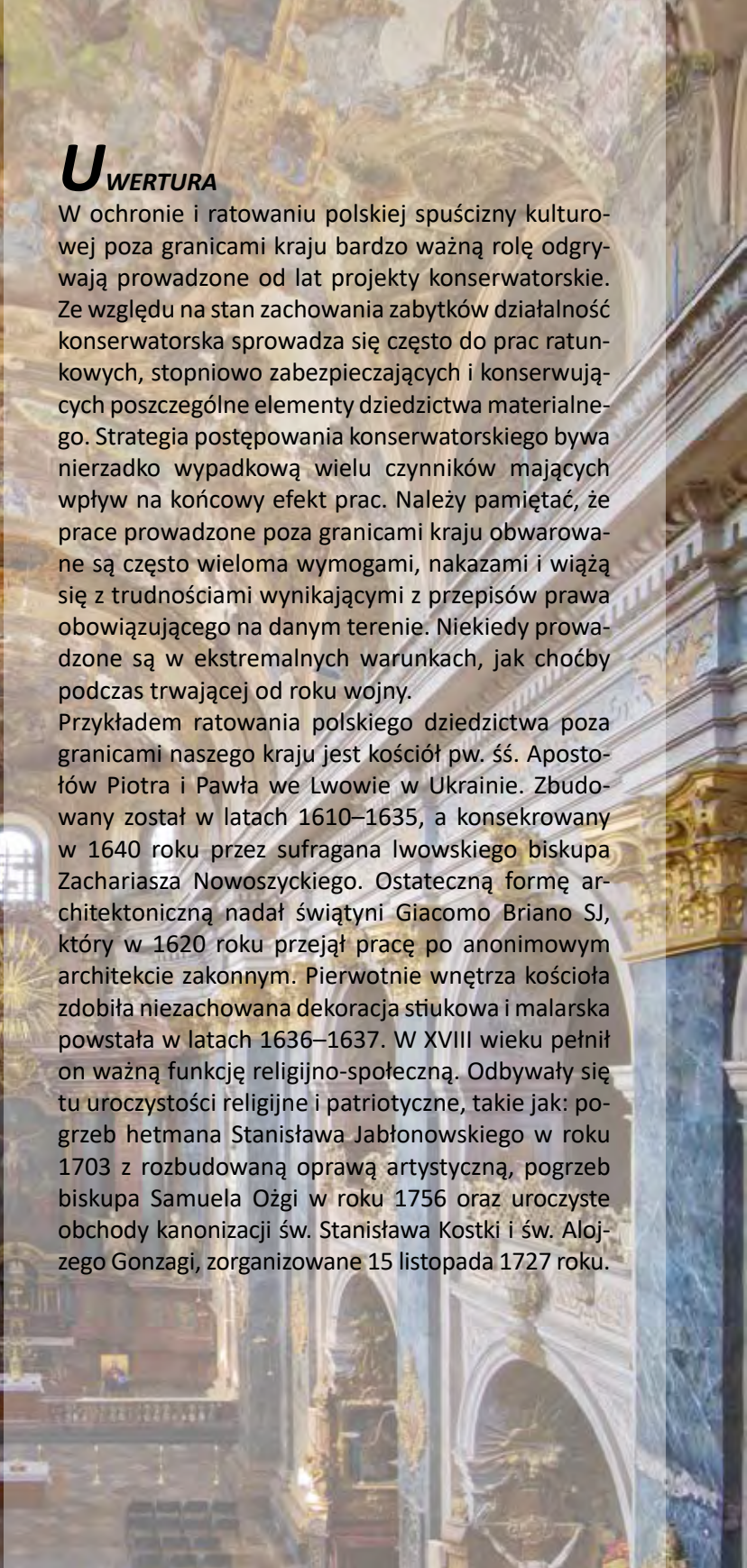

UWERTURA

W ochronie i ratowaniu polskiej spuścizny kulturowej poza granicami kraju bardzo ważną rolę odgrywają prowadzone od lat projekty konserwatorskie. Ze względu na stan zachowania zabytków działalność konserwatorska sprowadza się często do prac ratunkowych, stopniowo zabezpieczających i konserwujących poszczególne elementy dziedzictwa materialnego. Strategia postępowania konserwatorskiego bywa nierzadko wypadkową wielu czynników mających wpływ na końcowy efekt prac. Należy pamiętać, że prace prowadzone poza granicami kraju obwarowane są często wieloma wymogami, nakazami i wiążą się z trudnościami wynikającymi z przepisów prawa obowiązującego na danym terenie. Niekiedy prowadzone są w ekstremalnych warunkach, jak choćby podczas trwającej od roku wojny.

Przykładem ratowania polskiego dziedzictwa poza granicami naszego kraju jest kościół pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła we Lwowie w Ukrainie. Zbudowany został w latach 1610–1635, a konsekrowany w 1640 roku przez sufragana lwowskiego biskupa Zachariasza Nowoszyckiego. Ostateczną formę architektoniczną nadał świątyni Giacomo Briano SJ, który w 1620 roku przejął pracę po anonimowym architekcie zakonnym. Pierwotnie wnętrza kościoła zdobiła niezachowana dekoracja stiukowa i malarska powstała w latach 1636–1637. W XVIII wieku pełnił on ważną funkcję religijno-społeczną. Odbywały się tu uroczystości religijne i patriotyczne, takie jak: pogrzeb hetmana Stanisława Jabłonowskiego w roku 1703 z rozbudowaną oprawą artystyczną, pogrzeb biskupa Samuela Ożgi w roku 1756 oraz uroczyste obchody kanonizacji św. Stanisława Kostki i św. Alojzego Gonzagi, zorganizowane 15 listopada 1727 roku.

У ВЕРТЮРА

Дуже важливу роль в охороні та порятунку польської культурної спадщини за кордоном відіграють реставраційні проекти, які реалізуються віддавна. Зважаючи на стан, в якому перебувають історичні пам'ятки, їх реставрація часто зводиться до рятувальних робіт, які переважно мають на меті відновлення та консервацію окремих елементів матеріальної спадщини. Стратегія реставраційних робіт часто є результатом цілої низки факторів, що впливають на кінцевий результат. Слід пам'ятати, що роботи проводяться переважно за межами Польщі, а тому мають чимало обмежень, повинні підпорядковуватися багатьом вимогам і нормам, що випливають із законів, які діють на даній території. Іноді доводиться виконувати роботи в екстремальних умовах, наприклад, під час війни, яка точиться понад рік. Прикладом порятунку польської культурної спадщини за межами країни є костел свв. апп. Петра і Павла у Львові, Україна. Він був побудований між 1610–1635 рр. та освячений у 1640 р. львівським вікарним єпископом Захарієм Новошицьким. Остаточної архітектурної форми костелу надав єзуїт Джакомо Бріано, який перейняв роботу від анонімного монаха-архітектора у 1620 р. Первісно інтер'єр костелу прикрашав незбережений до наших днів ліпний і малярський розпис, створений у 1636–1637 рр. У XVIII ст. костел виконував важливу суспільно-релігійну функцію. Тут відбувалися релігійні та патріотичні урочистості, такі як похорон гетьмана Станіслава Яблоновського у 1703 р., з вишуканим мистецьким супроводом, похорон єпископа Самуеля Ожги у 1756 р. та урочисте святкування канонізації св. Станіслава

OUVERTURE

A crucial part in saving and restoring Polish cultural heritage abroad is played by years-long conservation projects. Due to the poor state of repair of many monuments, conservation activities often boil down to rescue work, gradually protecting and conserving individual elements of material heritage. The strategies adopted in conservation projects are often the result of numerous factors affecting the final outcome. It should be remembered that restoration is carried out outside Poland, and is therefore subject to many requirements, regulations and difficulties arising from the law of the land. Sometimes the work is carried out in difficult conditions, such as during the Russian-Ukrainian war.

An example of saving Polish heritage abroad is the Church of Sts. Apostles Peter and Paul in Lviv, Ukraine. It was built in 1610-1635 and consecrated in 1640 by the suffragan bishop of Lviv, Bishop Zachariasz Nowoszycki. The final architectural form was given to the church by the Jesuit Giacomo Briano, who took over the project from an anonymous monastic architect in 1620. Originally the interior of the church was decorated with stucco and painting decoration created in 1636-1637. In the 18th century the church served an important religious and social function. It was a venue for important religious and state ceremonies, such as the funeral of Hetman Stanisław Jabłonowski in 1703, the funeral of Bishop Samuel Ożga in 1756 and the solemn celebration of the canonization of St. Stanisław Kostka and St. Aloysius Gonzaga, held on 15 November 1727.

On 11 August 1734 a fire destroyed the towers and the roof, as well as much of the church's interior, including its original decorations and furnishings.

11 sierpnia 1734 roku pożar zniszczył wieże i dach oraz znaczną część wnętrza kościoła z dekoracjami i wyposażeniem. Ślady tej pożogi do dzisiaj można zobaczyć na sklepieniach pomieszczeń prowadzących na poddasze. Z inicjatywy starościny wieksniańskiej Elżbiety z Potockich Szczuczyny (zm. 1765) i ówczesnego prowincjała jezuitów ks. Władysława Żółtowskiego sprowadzono do Lwowa Franciszka Ecksteina, malarza z Brna, słynącego z wykonania dekoracji malarskiej na sklepieniu nawy i w prezbiterium kościoła Pijarów pw. Przemienienia Pańskiego w Krakowie. Franciszek Eckstein (1689–1741) był prekursorem malarstwa iluzjonistycznego na Morawach i w południowej Rzeczypospolitej. Dla lwowskich jezuitów na kolebkowym sklepieniu z lunetami wykonał kompozycję malarską poświęconą dwóm apostołom – św. Piotrowi i Pawłowi. Była to jego ostatnia realizacja. Zmarł bowiem w 1741 roku, nie ukończywszy dzieła. Kontynuował je jego syn Sebastian Eckstein. W kościele przeprowadzano wiele prac remontowych i renowacji. Największe przypadły na koniec XIX wieku i lata 20. i 30. kolejnego stulecia. Wykonano wówczas dwie duże renowacje fresków na sklepieniach kościoła, ostatecznie przemalowując je całkowicie po formie. Kościół ucierpiał podczas działań II wojny światowej, zniszczony został szczególnie dach. Po wojnie świątynia została zamknięta przez Sowietów i stopniowo niszczała. Władze komunistyczne po częściowym zabezpieczeniu dachu w 1959 roku przekształciły ją w magazyn Biblioteki im. Stefanyka, utworzonej m.in. z dawnych zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Wnętrze jednak nie konserwowano, a przeciekający dach powodował z czasem duże zniszczenia: zasolenie fresków, odpadanie tynku i przebarwienia kolorystyki. W 2011 roku kościół został przekazany

Костки та св. Алоїзія Гонзаги, організоване 15 листопада 1727 р.

11 серпня 1734 р. пожежа знищила вежі та дах, а також більшу частину інтер'єру костелу з його оздобленням та меблями. Сліди цієї пожежі досі можна побачити на склепіннях приміщень, що ведуть на горище. Франциск Екштайн (1689–1741), живописець з Брно, відомий своїми розписами склепінь нави та пресбітерія у піярському костелі Преображення Господнього в Кракові, приїхав до Львова на запрошення дружини векшняйського старости Ельжбети Щучиної, з роду Потоцьких, (померла 1765 р.), та тодішнього єзуїтського провінціала о. Владислава Жултовського. Він був основоположником техніки ілюзіоністичного живопису в Моравії та на південних землях Речі Посполитої. Для львівських єзуїтів він намалював картини двох апостолів, Петра і Павла, на бочковому склепінні з люнетами. Це була його остання робота. Помер у 1741 р., так і не завершивши розпочате. Його справу продовжив син – Себастьян Екштайн. Протягом своєї історії костел зазнав чимало ремонтних та реставраційних робіт. Найбільші припадають на кінець ХІХ, а також на 20–30-ті рр. ХХ ст. Тоді було проведено дві великі реставрації фресок на склепіннях костелу, які, зрештою, повністю перефарбували по формі. Під час Другої світової війни костел зазнав руйнувань, особливо був пошкоджений дах. Після війни радянська влада закрила костел і він поступово занепадав. У 1959 році комуністична влада, частково забезпечивши дах, перетворила його на книгосховище для бібліотеки ім. Стефаника, в якій містяться, серед іншого, давні колекції Національного закладу ім. Оссолінських. Однак інтер'єр не був законсервований, а дах, що про-

Traces of this fire can still be seen today on the vaults of the corridors leading to the attic. The wife of the Starosta of Wieksznie, Elżbieta Szczuczyna née Potocka (d. 1765), and the Jesuit provincial, Fr. Władysław Żółtowski, brought to Lviv František Eckstein, a painter from Brno, famous for creating the painting decorations on the vault of the nave and in the chancel of the Piarist Church of the Transfiguration of the Lord in Cracow. František Eckstein (1689-1741) was a forerunner of illusionist painting in Moravia and the southern part of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In the Jesuit church in Lviv he created a painting composition dedicated to the two apostles, St. Peter and St. Paul, on the church's barrel vault with lunettes. It was his last commission, as he died in 1741 before completing the work, which was then continued by his son Sebastian Eckstein. Over time the church underwent many renovation and restoration works. The largest were conducted in the late 19th century and in the 1920s and 1930s. The paintings on the church's vaults underwent two major renovations at that time, and eventually they were repainted completely tracing the original shapes. The church suffered damage during World War II, particularly to the roof. After the war the church was closed by the Soviets and gradually fell into disrepair. The communist authorities, after partially securing the roof in 1959, turned the building into a book storehouse for the Stefanyk Library, created partially from the former library of the Ossoliński National Institute. The interior, however, was not conserved, and over time the leaking roof caused extensive damage: salinization of the frescoes, falling off of the plaster and severe discolouration. In 2011 the church was handed over to the Ukrainian Greek Catholic Church and on

Cerkwi greckokatolickiej i konsekrowany 6 grudnia tego samego roku pod dawnym wezwaniem. Obecnie pełni funkcję cerkwi garnizonowej, nawiązując do XIX-wiecznej tradycji, kiedy po kasacji zakonu jezuitów stał się na pewien czas kościołem garnizonowym. W momencie ponownego otwarcia pojezickiego kościoła polichromia Ecksteina znajdowała się w dramatycznym stanie i wymagała natychmiastowych działań zabezpieczających i ratunkowych. Dopiero po ich podjęciu można było przystąpić do konserwacji.

тівав, з часом завдав значної шкоди: спричинив засоленість фресок, обсіпання тиньків та вибілювання фарби. У 2011 р. костел передали Греко-Католицькій Церкві, яка 6 грудня того ж року освятила церкву, надавши їй попередню назву. Зараз вона служить гарнізонним храмом, за традицією XIX ст., коли після розпуску ордену єзуїтів, він став на деякий час гарнізонним костелом. На момент відкриття давнього єзуїтського костелу поліхромія Екштайна перебувала в критичному стані та потребувала негайних заходів з охорони та порятунку. Лише після їх реалізації, можна було приступати до консерваційно-реставраційних робіт.

6 December 2011 dedicated to its former patrons, Sts. Peter and Paul. It now serves as a garrison church, following the 19th century tradition, when after the suppression of the Jesuit order the church was turned into a garrison church. At the time of its reopening Eckstein's polychrome was in very bad condition and required immediate rescue and protection measures. Only after these had been carried out could conservation and restoration begin.

KAKOFONIA

W ciągu swojej burzliwej historii wnętrze pojezuickiego kościoła przechodziło wiele zmian. Podyktowane były one nie tylko potrzebą dostosowania się do obowiązującego w danej epoce poczucia estetyki, wynikały również z postępujących zniszczeń związanych ze starzeniem się dekoracji malarskich. Już w 1879 roku rozpoczęto pierwszą dużą renowację wnętrza świątyni. Nadzorowali ją architekt Julian Zacharewicz oraz malarz Henryk Rodakowski. Głównym wykonawcą został pochodzący z Nisy malarz Karol Stolper. Nieco później krytycznie odniesiono się do przeprowadzonych przez niego prac, o których pisano, że polegały na „czyszczeniu kwasem solnym i dokonaniu przemalówek farbą klejową”. Podczas walk polsko-ukraińskich o Lwów 9 stycznia 1919 roku pocisk artyleryjski przebił dach i uszkodził sklepienie w nawie. Pamiątką po tym wydarzeniu jest data namalowana na łacie w miejscu uszkodzenia sklepienia. W 1924 roku miały miejsce prace konserwatorskie polegające na odczyszczeniu i utrwaleniu fresków Ecksteina przez Jarosława Wojciechowskiego. Kolejną istotną konserwację sklepienia prowadzono w latach 1933–1937. Wykonywał ją malarz Jerzy Janisch we współpracy z architektem i malarzem Tadeuszem Wojciechowskim. 12 września 1939 roku spłonął dach świątyni i po raz drugi zostało uszkodzone sklepienie, tym razem w prezbiterium. W roku 1940 jezuita przeprowadzili prowizoryczną naprawę dachu oraz zabetonowali uszkodzone sklepienie. Po wojnie, kiedy zakonnicy musieli opuścić Lwów, kościół został zamknięty i stopniowo niszczał. Główną i największą przyczyną złego, wręcz katastrofального stanu zachowania malowideł były wieloletnie zaniedbania remontowe w powojennej historii kościoła. W wyniku uszkodzeń i nieszczęśliwości

КАКОФОНІЯ

За свою бурхливу історію інтер'єр давнього єзуїтського костелу зазнав чимало змін. Вони були зумовлені не лише необхідністю пристосуватися до панівної естетики того часу, але й стали наслідком поступового погіршення стану, пов'язаного зі старінням малярських декорацій. Перший капітальний ремонт інтер'єру костелу відбувся ще у 1879 р. Роботи координували архітектор Юліан Захаревич і художник Генрик Родаковський. Головним підрядником був маляр з Ниси Кароль Штольпер. Трохи згодом його роботу розкритикували, описуючи як «очищення соляною кислотою і перефарбування клейовою фарбою». Під час польсько-українських боїв за Львів 9 січня 1919 р. артилерійський снаряд пробив дах і пошкодив склепіння у наві. На згадку про цю подію залишилася дата, написана на латі у місці його пошкодження. У 1924 р. провели консерваційні роботи з очищення та укріплення фресок Екштайна. Їх виконував Ярослав Войцеховський. Наступна велика реставрація склепіння відбулася між 1933 і 1937 рр., яку здійснив художник Єжи Яніш у співпраці з архітектором і художником Тадеушем Войцеховським. 12 вересня 1939 р. дах храму згорів і склепіння зазнало повторного пошкодження, цього разу над пресбітерієм. У 1940 р. єзуїти виконали тимчасовий ремонт даху і забетонували пошкоджене склепіння. Після війни, коли монахи були змушені покинути Львів, костел закрили й він поступово занепадав. Головна і найбільша причина незадовільного, а навіть катастрофічного стану збереження розписів, полягала у відсутності необхідних ремонтів в його післявоєнній історії. Внаслідок пошко-

САСОФОНІЯ

Throughout the turbulent history of the Jesuit church its interior underwent many changes. These resulted not only from the need to adapt to the prevailing aesthetic sense of the era, but also from the deterioration of the aging decorations. The first major restoration began as early as in 1879. It was supervised by the architect Julian Zacharewicz and the painter Henryk Rodakowski, and the main contractor was the painter Karol Stolper from Nysa. Later the work he had carried out was criticized as mostly consisting of "cleaning with hydrochloric acid and repaints with distemper paint". During the Polish-Ukrainian fighting for Lviv on 9 January 1919 an artillery shell pierced the roof and damaged the vault in the nave. A memento of this event is the date painted on the patch where the vault was thus damaged. In 1924 conservation work involving cleaning and finishing Eckstein's paintings was executed by Jarosław Wojciechowski. The next major restoration of the vault was carried out in 1933-1937 by the painter Jerzy Janisch in cooperation with the architect and painter Tadeusz Wojciechowski. On 12 September 1939 the roof of the church burned down and the vault was damaged the second time, this time in the chancel. In 1940 the Jesuits carried out makeshift repairs to the roof and put concrete on the damaged vault. After the war, when the Jesuits had to leave Lviv, the church was closed and gradually fell into disrepair. The most important reason for the poor, even catastrophic state of the paintings was the decades of neglect in the church's post-war history. As a result of damage to the roof, rainwater, along with atmospheric pollutants dissolved in it, constantly leaked onto the vault. This was confirmed by physical and

dachu wody opadowe wraz z rozpuszczonymi w nich zanieczyszczeniami atmosferycznymi przez długie lata systematycznie zalewały sklepienia kościoła. Proces ten potwierdziły badania fizykochemiczne, które wskazały na bardzo wysokie zasolenie całej powierzchni sklepień, powstałe w wyniku ekstrakcji wody opadowej oraz rozpuszczonych składników murów i zapraw wapiennych. Wśród wielu rodzajów występujących w murze soli, dominującym składnikiem na powierzchni malowideł był siarczan wapnia (gips). Proces długotrwałego namakania sklepień wodą opadową powodował niszczenie poszczególnych ich warstw poprzez wyłukiwanie lepszczu i agresywną krystalizację soli. Takie działanie soli doprowadziło w wielu miejscach do stopniowego zniszczenia kolejnych nawarstwień aż do całkowitego unicestwienia malowidła na sklepieniu, przede wszystkim na splywach (pachach sklepiennych). Można było zaobserwować różne formy i wielkości krystalograficzne, charakterystyczne dla zjawiska korozji chemicznej soli w zależności od intensywności procesu i rodzaju związków, jak np. mgliste lub szkliste powłoki, białawe naloty, białe lub żółte wykwity, grudki, kłaczkowate narośle, przebarwienia. O zróżnicowanej skali zniszczeń świadczyły spudrowania malowidła, łuszcząca się warstwa malarska, drobne odspojenia tynku warstwy wykończeniowej (intonaco) i wyrównującej (arrciato). Z czasem przekształciły się one w typowe dla kolejnych stadiów destrukcji pęcherze, deformacje tynków, wykruszenia, w końcu ubytki dużych fragmentów tynków z malowidłem. Skala procesu destrukcji, jaki można było zaobserwować w pojezuickim kościele, sugeruje, że istotne znaczenie miała szybkość, gwałtowność i częstotliwość zjawiska krystalizacji soli. Oznacza to, że zmiany klimatyczne zachodzące wewnątrz ko-

джені і протікання даху, дощова вода разом із розчиненими в ній атмосферними забруднювачами, систематично протягом багатьох років затоплювала склепіння костелу. Наслідки цього процесу підтверджують фізико-хімічні дослідження, які вказали на дуже високу засоленість всієї поверхні склепінь, що зумовлено екстракцією в дощовій воді розчинених компонентів кладки та вапняного розчину. Серед багатьох видів солей, присутніх у мурах, домінуючим компонентом на поверхні розписів був сульфат кальцію (гіпс). Довготривале zalивання склепінь дощовою водою спричинило руйнування окремих їх шарів через вилуговування зв'язувальної речовини та агресивну кристалізацію солей. Ця дія солей призвела в багатьох місцях до поступового руйнування з повним знищенням розписів склепінь, насамперед на їх пазухах. Можна було помітити різних розмірів кристалографічні форми, характерні для явища хімічної корозії солі, залежно від інтенсивності процесу і типу сполук, такі як каламутні або склоподібні покриття, білуваті потемніння, білі або жовті нальоти, грудочки, флокулярні нарости та вибілення. Про різний ступінь пошкодження свідчили запудрення розписів, відшарування фарбового шару, незначні відшарування фінішного (*intonaco*) та вирівнюючого (*arriciato*) шарів тиньку. З часом вони переросли у пухирі, деформації тиньку, сколи та, зрештою, втрату значних ділянок тиньку з живописом, що характерно для послідовних стадій руйнування. Масштаб процесу руйнування, який можна було спостерігати у давньому єзуїтському костелі, свідчить про те, що вирішальне значення мали швидкість, сила і частота кристалізації солей. Це означає, що кліматичні зміни, які від-

chemical tests, which indicated very high salinity of the entire surface of the vault, caused by components of masonry and lime mortar dissolved in rainwater. Among the many different salts present in the masonry, calcium sulfate (gypsum) was dominant on the surface of the paintings. The process of prolonged soaking of the vault with rainwater caused the destruction of its individual layers due to the leaching of the binder and aggressive crystallization of the salts. In many places this led to gradual destruction and to complete annihilation of the painting on the vault, primarily on the sides, between the clerestory windows. There was a multitude of crystals of various forms and sizes, such as powdery or glassy coating, white tarnish, white or yellow efflorescence, lumps and discolouration, characteristic of chemical corrosion, depending on the intensity of the process and the type of compounds. The varying extent of damage was evidenced by pulverization of the paint, paint layer peeling off, some separations of the thin final layer of plaster (*intonaco*) and the inner layer (*arricio*). Over time, in the successive stages of destruction, these transformed into blisters, plaster deformations, chipping, and finally the loss of large sections of plaster along with the painting. The scale of the destruction that could be observed in the post-Jesuit church suggests that the speed, rapidity and frequency of salt crystallization were important. This means that the climatic changes occurring inside the church were very rapid, and the associated processes had a very harmful effect. An additional factor that had a negative impact on the state of repair of the frescoes were the two earlier restorations, particularly the one in the 1930s, which involved complete repainting of Eckstein's fresco with casein paints. The repainting caused the

Sklepienia w świątyni w 2011 roku, przed rozpoczęciem badań i prac konserwatorskich

The vaults of the church in 2011, before the research and restoration work began

Вигляд склепін у храмі у 2011 році, перед виконанням дослідницьких та реставраційних робіт

000 001 002 003 004 005 006 007 008 009 010 011 012 013 014 015 016 017 018 019 020 021 022 023 024 025 026 027 028 029 030 031 032 033 034 035 036 037 038 039 040 041 042 043 044 045 046 047 048 049 050 051 052 053 054 055 056 057 058 059 060 061 062 063 064 065 066 067 068 069 070 071 072 073 074 075 076 077 078 079 080 081 082 083 084 085 086 087 088 089 090 091 092 093 094 095 096 097 098 099 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

ściota były bardzo gwałtowne, a związane z nimi procesy degradacyjne wpływały bezpośrednio na niszczenie malowideł. Dodatkowym czynnikiem mającym negatywny wpływ na stan zachowania fresków były dwie wcześniejsze restauracje, w szczególności ostatnia, z lat 30. XX wieku. Polegała ona na całkowitym przemalowaniu dzieła Ecksteinów po formie farbami kazeinowymi. Przemalówka sprawiła, że fresk utracił charakterystyczne dla niego lekkość, delikatność, przestrzenność i świetlistość, a więc główne cechy malowideł powstających w XVIII wieku. Negatywny efekt pogłębił jeszcze proces starzenia i pociemnienia farby, wzmocniony procesami fizykochemicznymi.

ILUSTRACJA S. 35

Fotoplan cyfrowego rozwinięcia malowidła na sklepieniu w prezbiterium oraz zbliżenia fragmentów malowidła ukazujące stopień zniszczeń. Opracowali dr inż. Adam Boroń i mgr Marta Borowiec

The digital photo plan of the painting on the vault of the chancel, and close-ups of fragments of the painting showing the degree of damage. Created by Dr. Adam Boroń and Marta Borowiec

Фотоплан цифрової розробки фрески на склепінні в пресбітерії та крупні плани фрагментів фрески, що показують ступінь її пошкодження. Підготували д-р, інж. Адам Бороень та магістр Марта Боровець

бувалися всередині костелу, мали стрімкий характер, а пов'язані з ними процеси деградації мали безпосередній вплив на погіршення стану розписів. Додатковим негативним фактором, що вплинув на стан збереження фресок, були дві попередні реставрації, зокрема остання, проведена у 1930-х роках. Вона полягала у повному перефарбуванні фрески Екштайнів по формі казеїновими фарбами, що призвело до втрати нею характерної легкості, делікатності, просторовості та світлості, тобто основних характеристик притаманних живопису XVIII ст. Негативний ефект ще більше посилюється через старіння та потемніння фарби, підсилене фізико-хімічними процесами.

fresco to lose its characteristic lightness, subtlety, spatiality and luminosity, which were the main features of paintings created in the 18th century. The negative effect was further aggravated by the aging and darkening of the paint, enhanced by physical and chemical processes.

FUGA

Ze względu na katastrofalny stan fresków i sklepień we wnętrzu kościoła z inicjatywy pracowników Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie podjęto starania, aby uratować bezcenną dekorację malarzką i wyposażenie pojezuickiej świątyni. Działania rozpoczęto w 2012 roku. Prace te od początku wymagały szczególnego podejścia i bardzo dokładnego przygotowania. W ramach działalności statutowej Stowarzyszenia na Rzecz Ochrony Dziedzictwa Kulturowego KON-FEDERACJA (obecnie KON-TAKT), pod auspicjami pracowników Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki krakowskiej ASP, powołano międzynarodową grupę specjalistów z różnych dziedzin. W pierwszej fazie prac zrealizowano pełną inwentaryzację konserwatorską obiektu. Na jej podstawie można było przystąpić do zakrojonego na szeroką skalę projektu badawczego. Badania konserwatorskie miały przede wszystkim określić stan zachowania malarstwa ściennego oraz ustalić przyczyny ich zniszczeń. W kolejnym etapie miały one pomóc opracować najlepsze metody ratowania fresków. Tak powstał program konserwatorski wyjątkowy ze względu na walory artystyczne dzieła oraz wyzwania konserwatorskie, jakie stanęły przed specjalistami. Rzadko się bowiem zdarza, żeby tak wielka liczba czynników niszczących i skala skutków ich działania występowały w jednym obiekcie zabytkowym i w konsekwencji doprowadziły go do tak złego stanu zachowania zabytku. W 2015 roku rozpoczęto na wysokości 27 m prace ratunkowo-konserwatorskie przy malowidłach na sklepieniu w prezbiterium, w latach 2018–2022 trwały prace przy freskach w nawie głównej. Międzynarodowy zespół pod kierunkiem dr. Pawła Bolińskiego z krakowskiej

ФУГА

Через катастрофічний стан фресок і склепінь всередині костелу, з ініціативи працівників Факультету консервації та реставрації творів мистецтва Академії образотворчих мистецтв у Кракові, розпочато порятунок безцінного живописного оздоблення та інтер'єру давнього єзуїтського храму. Роботи почалися у 2012 р. Від самого початку вони вимагали особливого підходу і дуже ретельної підготовки. В рамках статутної діяльності Асоціації захисту культурної спадщини «KON-FEDERACJA» (тепер «KON-TAKT») та під егідою співробітників Факультету консервації та реставрації творів мистецтва Академії образотворчих мистецтв у Кракові була утворена міжнародна група експертів з різних галузей. Перший етап передбачав проведення повної консерваційної інвентаризації об'єкта. Це лягло в основу масштабного дослідницького проекту. Проведені дослідження насамперед мали на меті визначити стан збереженості настінних розписів та причини їх деградації. На наступному етапі вони мали допомогти розробити найкращі методи порятунку фресок. Так постала програма консервації, яка є унікальною як з точки зору мистецької цінності твору, так і консерваційних викликів, які виникали перед фахівцями. Адже рідко коли можна зустріти таку велику кількість руйнівних чинників і масштаб їхнього впливу на прикладі однієї пам'ятки, що, як наслідок, й призвело до такого критичного стану. У 2015 р. на висоті 27 м розпочалися рятуноково-консерваційні роботи розписів на склепінні у вітварі, а відновлення стінописів у центральній наві тривало з 2018 по 2022 р. Цілі та завдання, визначені на етапі дослідження, реалізовува-

FUGUE

In light of the terrible condition of the frescoes and vaults of the post-Jesuit church, in 2012 the staff of the Department of Conservation and Restoration of Works of Art of the Academy of Fine Arts in Cracow began to make efforts to save these priceless painting decoration and furnishings. From the very beginning the project required a special approach and very thorough preparation. As part of the statutory activities of the Association for the Protection of Cultural Heritage KON-FEDERATION (now KON-TAKT) and with the involvement of the staff of the Faculty of Conservation and Restoration of Works of Art of the Academy of Fine Arts in Cracow, an international team of specialists from various fields was put together. First of all a full documentation of the building was carried out. This made it possible to proceed with a large-scale research project. The primary aim of the research was to determine the state of preservation of the fresco paintings and determine the causes of their damage. In the next stage the best methods for saving the frescoes were developed on the basis of the research results. The conservation programme was unique because of the artistic value of the work under restoration and also because of the conservation challenges the specialists faced, due to the fact that a large number of destructive factors occurred in a single historical site, and that the scale of their effects was huge and led to a particularly bad state of preservation of the monument. In 2015 began the rescue and restoration works on the paintings on the vault in the chancel at the height of 27 meters, and works on the frescoes in the nave were carried out in 2018-2022. The international team led by Dr. Paweł Boliński of

ASP realizował cele i założenia określone na etapie badań. Wszystkie zaplanowane i przeprowadzone działania konserwatorskie miały na celu uratowanie i zabezpieczenie oryginalnej substancji zabytkowej oraz wzmocnienie jej osłabionych przez upływ czasu właściwości.

W ramach tych działań została przeprowadzona gruntowna konserwacja ponad 1300 m² malowidła, polegająca na odczyszczeniu powierzchni, usunięciu przemalówek oraz soli z powierzchni fresków, częściowym odsoleniu malowideł i tynków, wyrównaniu deformacji tynków, konsolidacji malowideł i zapraw, uzupełnieniu ubytków tynków. Metody i materiały do konserwacji dobierano tak, aby były jak najbardziej zbliżone do oryginalnej technologii albo odwracalne i umożliwiające w przyszłości dodatkowe zabiegi konserwatorskie. Zastosowano współczesne metody konserwatorskie, wykorzystując nanotechnologię, chelatując metodą PEEL-OFF oraz zmodyfikowaną na potrzeby tej konserwacji metodą Ferroni-Dini. W ostatniej fazie prac przeprowadzono restaurację zakonserwowanych fresków. Ponieważ malowidło było bardzo zróżnicowane pod względem stanu zachowania warstwy malarskiej, starano się ujednoczyć wszystkie jego części, tak aby uzyskać płaszczyznę wspólną kolorystycznie i rysunkowo oraz jednolitą pod względem walorów artystycznych. Prace miały przywrócić freskom Ecksteinów jednolity i kompletny charakter iluzjonistyczny, typowy dla malarstwa XVIII wieku. Przy wykonaniu retuszy wykorzystano kod graficzny – kropkę. Metoda ta wymaga od wykonawców uszanowania oryginału, który jest podstawowym nośnikiem informacji dotyczących warsztatu wykonania fresków, i stałego kontrolowania pracy, pozwala też w konsekwencji odróżnić retusze od oryginału.

ла міжнародна команда під керівництвом д-ра Павла Болінського з Академії образотворчих мистецтв у Кракові. Усі заплановані та проведені консерваційні заходи були спрямовані на збереження і захист первісної історичної субстанції та зміцнення її ослаблених часом властивостей.

У рамках цих заходів вдалося провести ретельну реставрацію понад 1300 м² фресок, яка полягала в очищенні поверхні, видаленні перефарбувань та солей зі стінописів, частковому знесоленні фресок і тиньку, вирівнюванні деформованих шарів тиньку, укріпленні фресок і субстанцій, а також заповненні дефектів тиньку. Методи та матеріали для виконання консерваційних робіт були максимально наближеними до первісної технології або ж такими, щоб уможливити проведення додаткових реставрацій в майбутньому. Роботи передбачали застосування сучасних методів консервації з використанням нанотехнологій, хелатування методом PEEL-OFF та методу Ферроні-Діні, модифікованого для даного об'єкта. На завершальному етапі робіт було проведено реставрацію фресок. Оскільки стан збереження їх фарбового шару дуже відрізнявся, було докладено чимало зусиль для уніфікації всіх частин фресок з метою досягнення спільної поверхні з точки зору кольору і малюнка, а також однорідності з точки зору художньої цінності. Робота мала на меті повернути фрескам Екштайна уніфікований і цілісний ілюзійний характер, характерний для живопису XVIII ст. Для ретуші використовувався графічний код – крапка. Цей метод вимагає від художників шанобливого ставлення до твору, який є основним носієм інформації про майстра, що створював фрески, та постійного контролю за роботою, а також дозволяє відрізнити ретуш від оригіналу.

the Academy of Fine Arts in Cracow worked towards the goals and objectives specified at the research stage, i.e. saving and protecting the original historical monument and increasing its value, reduced by the passage of time.

These activities included a thorough conservation of the painting of more than 1,300 square metres, which consisted of cleaning the surface, removing the extra paint and salt from the frescoes, partial desalinating of the frescoes and plaster, removing the deformations of the plaster, consolidating the frescoes and mortars, and filling in plaster defects. The main criterion for the selection of conservation methods was to choose the ones which were either as close as possible to the original techniques or reversible, allowing for other conservation treatments in the future. Modern conservation methods were applied, such as nanotechnology, PEEL-OFF chelation and the Ferri-Dini method, specially modified for the purposes of this project. The final phase of the works involved the restoration of the conserved frescoes. Since different fragments of the painting varied considerably in terms of the state of preservation of the paint layer, efforts were made to unify all its parts, so as to obtain a whole that was homogeneous in terms of colour and draughtsmanship, but also in terms of artistic value. The works aimed to fully restore the frescoes' illusionist effect, characteristic of 18th century painting. A graphic code, the dot, was used while carrying out the retouches. This method makes the restorers respect the original as the primary carrier of information on the creation of the frescoes, so they constantly control their work, and it eventually facilitates distinguishing the retouches from the original.

The restoration team prepared for this work for a very long time, making study visits to Moravia, in

41

0.00 1.00 2.00 3.00 4.00 5.00 6.00 7.00 8.00 9.00 10.00 11.00 12.00 13.00 14.00 15.00 16.00 17.00 18.00 19.00

0.00 1.00 2.00 3.00 4.00 5.00 6.00 7.00 8.00 9.00 10.00 11.00 12.00 13.00 14.00 15.00 16.00 17.00 18.00 19.00

45

Do tych prac zespół konserwatorów przygotowywał się bardzo długo, odbywając wyjazdy studyjne na Morawy, w celu zapoznania się z dorobkiem artystycznym autora fresków Franciszka Ecksteina, oraz do Rzymu, kolebki iluzjonistycznego malarstwa barokowego. Każdy etap prac konserwatorskich i restauratorskich był akceptowany i omawiany w międzynarodowych komisjach zrzeszających ekspertów z dziedziny konserwacji dzieł sztuki.

ILUSTRACJA S. 42-43

Przed rozpoczęciem prac konserwatorskich zostały przeprowadzone wnikliwe badania interdyscyplinarne umożliwiające właściwe poznanie obiektu i opracowanie projektu konserwatorskiego. Ilustracje przedstawiają niektóre z tych badań: analizę luminescencji malowideł wzbudzonych światłem UV oraz rejestry stanu zachowania i rozmieszczenia poszczególnych dniówek na sklepieniu

Before the conservation works were begun, in-depth interdisciplinary research was carried out to examine the painting and draw up the conservation programme. The illustrations show some of this research: an analysis of the luminescence of the paintings excited by UV light, and recording the state of preservation and the distribution of individual giornate (parts of the fresco painted in one day) on the vault

Перед початком реставраційних робіт були проведені поглиблені міждисциплінарні дослідження, які уможливили належне розуміння об'єкта та розробку проекту консервації. На ілюстраціях показано деякі з цих досліджень: аналіз люмінесценції стінописів, одержуваної під дією ультрафіолетових променів, а також реєстр стану збереження і розподілу денного світла на sklepiнні

Команда реставраторів готувалася до цієї роботи дуже довго, здійснивши навчальні поїздки до Моравії, щоб ознайомитися з творчим доробком автора фресок Франциска Екштайна, та до Риму – колиски ілюзійнічного барокового живопису. Кожен етап консерваційно-реставраційних робіт затверджувався та обговорювався на міжнародних комісіях експертів з охорони пам'яток мистецтва.

order to learn about the artistic achievements of the author of the frescoes, František Eckstein, and to Rome, the cradle of Baroque illusionist painting. Each stage of conservation and restoration work was discussed and approved in international committees composed of art conservation experts.

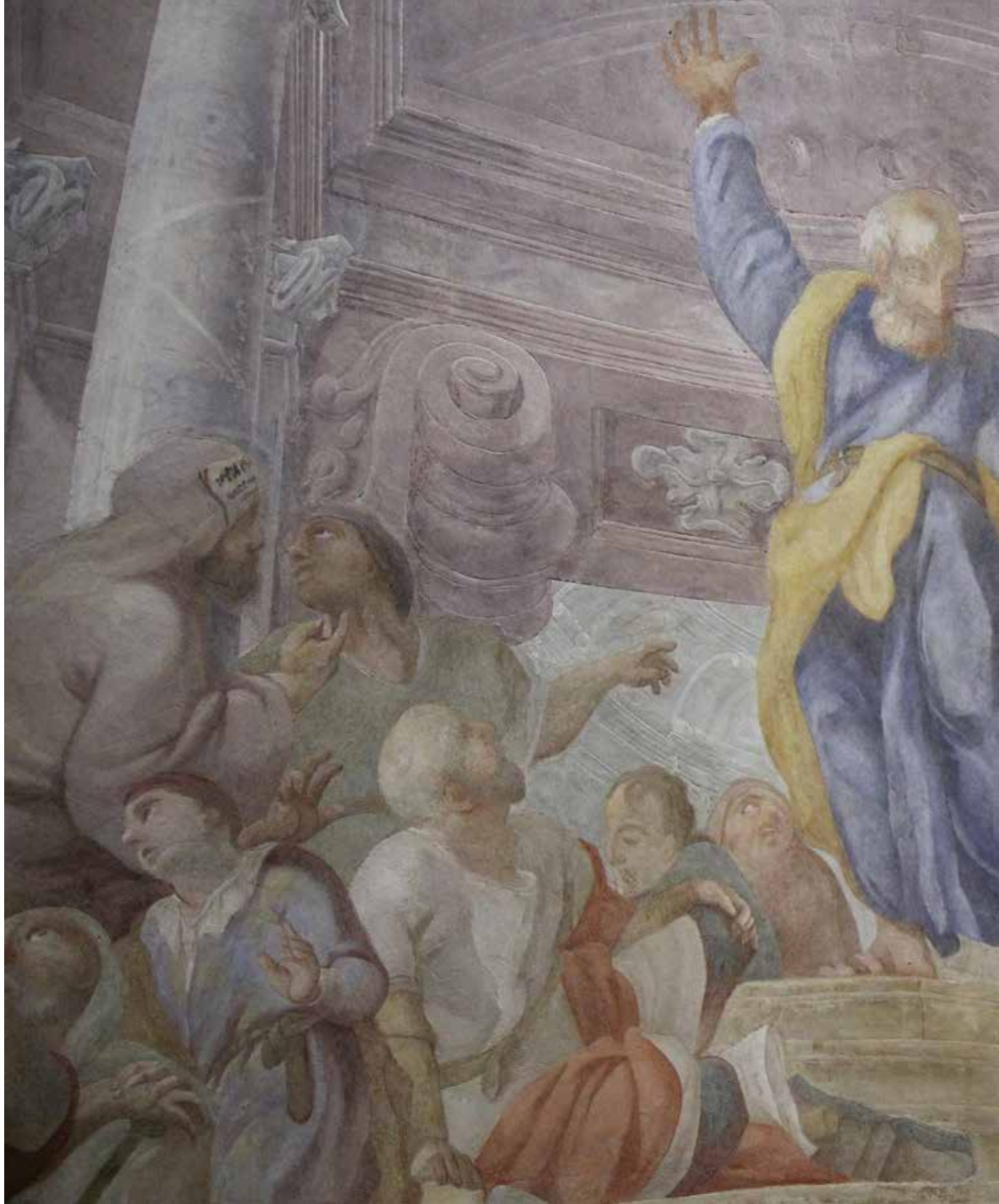

51

C HANSONS DE GESTE

Franciszek Grzegorz Ignacy Eckstein (1689–1741) był jednym z pierwszych artystów, którzy wprowadzili na terenie Moraw i południowej Rzeczypospolitej malarstwo iluzjonistyczne. Swoją edukację artystyczną rozpoczął w Pradze u boku swojego ojczyma Michaela Václava Halbaxego (zm. 1711), następnie przez cystersów z Velehradu został wysłany do Rzymu, gdzie pobierał dalsze nauki. Jego pobyt w Wiecznym Mieście przypadł na okres apogeum malarstwa iluzjonistycznego i kwadraturowego, których najświetniejszym przykładem były powstałe nieco wcześniej freski Andrei Pozza SJ w kościele Jezuitów San Ignazio. Po powrocie Eckstein osiadł w Brnie, gdzie swoją karierę rozpoczął od malarstwa sztalugowego. Był także jednym z artystów, którzy wzięli udział w rozpowszechnianiu malarstwa iluzjonistycznego w Europie Środkowej. Cel ten realizował nie tylko wykonując malarskie zlecenia, ale również poprzez praktykę warsztatową podczas szkolenia młodych malarzy. Uczył kilku słynnych i kilku mniej znanych artystów, m.in.: Ignaza Depéego, który działał we Wrocławiu, słynnego morawskiego malarza Johanna Georga Etagens, Michaela Schwegella, polskiego malarza Andrzeja Radwańskiego czy też swego syna Sebastiana Ecksteina, który kontynuował realizację prac na terytorium ówczesnej Polski. Pod koniec swojego życia Franciszek Eckstein był przez kilka lat przełożonym cechu malarzy w Brnie. W swojej twórczości w zakresie malarstwa monumentalnego inspirował się twórczością jezuickiego artysty Andrei Pozza (1642–1709). Stworzył kilkanaście udokumentowanych dzieł w Czechach, na Morawach i w Rzeczypospolitej. Jego pierwszym słynnym malowidłem ściennym na Morawach jest fresk

ШАНСОН ДЕ ЖЕСТ

Франциск Гжегож Ігнац Екштайн (1689–1741) був одним із перших художників, які впровадили ілюзіоністський живопис у Моравії та на південних землях Речі Посполитої. Художню освіту він здобував у Празі, спочатку у свого вітчима Міхаеля Вацлава Галбаксі (пом. 1711), а потім був відправлений бернардинами з Велеграду до Риму, де продовжував науку. Його перебування у Вічному місті збіглося з розвитком ілюзіоністського та квадратурного живопису, найвідомішим прикладом якого стали фрески єзуїта Андреа Поцца в єзуїтському костелі Св. Ігнатія (Il Gesù), створені дещо раніше. Після повернення на батьківщину Екштайн оселився в Брно, де розпочав свою кар'єру як станковий художник. Він також був одним з митців, які пропагували ілюзіоністичний живопис в Центральній Європі. Він це робив не лише виконуючи замовлення на написання картин, але й через свою майстерню, в якій навчав молодих художників. Серед його учнів були кілька відомих і менш знаних митців, таких як Ігнац Діпе, який працював у Вроцлаві, відомий моравський художник Йоганн Георг Етгенс, Міхаель Швегель, польський художник Анджей Радванський або ж його син Себастьян Екштайн, який продовжував працювати на території тогочасної Польщі. Наприкінці життя Франциск Екштайн кілька років очолював гільдію художників у Брно. У своїх творах монументального живопису він черпав натхнення з творчості художника-єзуїта Андреа Поцца (1642–1709). Залишив по собі більше десятка задокументованих робіт у Чехії, Моравії та Речі Посполитій. Його першим відомим настінним розписом у Моравії

СHANSONS DE GESTE

František Řehoř Ignác Eckstein (1689-1741) was one of the first artists to introduce illusionist painting to Moravia and the southern part of the Polish-Lithuanian Commonwealth. He began his artistic education in Prague with his stepfather Michael Václav Halbax (d. 1711), then the Cistercians of Velehrad sent him to Rome, where he received further schooling. His stay in Rome coincided with the heyday of illusionist and quadratura painting, the most famous example of which were Andrea Pozza's frescoes at the Jesuit church of San Ignazio, created a little earlier. Upon his return Eckstein settled in Brno, where he began his career as a painter. He was one of the artists who engaged in spreading illusionist painting in Central Europe. He pursued this goal not only by carrying out painting commissions, but also through his workshop practice while training young painters. He taught several famous and lesser-known artists, including Ignaz Depée, who was active in Breslau, the famous Moravian painter Johann Georg Etgens, Michael Schwegell, the Polish painter Andrzej Radwański, as well as his own son Sebastian Eckstein, who completed painting projects in Poland. Towards the end of his life František Eckstein presided over the painters' guild in Brno for several years. In his monumental painting he was inspired by the work of the Jesuit artist Andrea Pozza (1642-1709). He created more than a dozen documented works in Bohemia, Moravia and the Commonwealth. His first famous wall painting in Moravia is the fresco at the Chapel of the Conversion of St. Paul at Pernštejn Castle in 1716. After a fire at the church and monastery in Velehrad, Eckstein and his pupil Johann Georg Etgens were commissioned to decorate the

w kaplicy Nawrócenia św. Pawła na zamku Pernštejn z 1716 roku. Po pożarze kościoła i klasztoru w Velehradzie Eckstein wraz ze swoim uczniem Johannem Georgiem Etgensem otrzymali zamówienie na ozdobienie freskami całej świątyni. We wczesnych latach 20. XVIII wieku Eckstein pracował przy dekoracji wnętrza kościoła minorytów pw. św. Jana w Brnie, gdzie w roku 1724 wykonał malowidła w kaplicy loretańskiej. W tym samym czasie malarz otrzymał ważne zlecenie na dekoracje auli zamku w Miloticach koło Kyjova. W latach 1726–1727 wspólnie ze swoimi pomocnikami ozdobił kościół pielgrzymkowy pw. Podwyższenia Krzyża i Matki Boskiej Bolesnej na wzgórzu Cvilín koło Krnova.

Jesienią 1727 roku Eckstein po raz pierwszy wyjechał na krótko do Krakowa, gdzie wykonał iluzjonistyczną polichromię prezbiterium wraz z malowanym ołtarzem głównym w kościele Pijarów pw. Przemienienia Pańskiego, i jeszcze przed końcem roku wrócił do swoich krajowych zleceń. Niedługo potem zaczął prace nad dekoracją fresków wnętrza kaplicy zamkowej w Kravařach koło Opawy, realizując zamówienie w latach 1727–1730. W 1731 roku Franciszek Eckstein stworzył niezachowany do dziś fresk w kościele jezuitów pw. św. Jerzego w Opawie. Od wczesnych lat 30. uczestniczył również w procesie dekoracji Domu Ziemskiego w Brnie, wykonując freski nad schodami i korytarzem sali posiedzeń. Prawdopodobnie najpóźniej około 1733 roku wrócił do Krakowa, gdzie we wnętrzu kościoła pijarów dokończył freski na sklepieniu nawy głównej z przewodnim motywem triumfu Kościoła katolickiego. Ostatnie prace Ecksteina na Morawach realizowane w 1737 roku to freski na sklepieniu w kościele pw. św. Mikołaja na Rynku Wielkim w Brnie oraz w kaplicy cmentarnej św. Maurycego koło kościoła św. Jakuba w tym samym mieście. W 1738 roku malarz rozpoczął ostatnią realizację w swoim życiu – sklepienie w prezbiterium i w nawie głównej kościoła Jezuitów pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła we Lwowie.

є фреска в каплиці Навернення св. Павла в замку Пернштейн з 1716 р. Після пожежі у церкві та монастирі у Велеграді Екштайну та його учневі Йоганну Георгу Етгенсу доручили розписати фресками весь храм. На початку 1720-х р. Екштайн працював над внутрішнім оздобленням костелу міноритів св. Іоанна в Брно, де в 1724 р. розписав лоретанську каплицю. Тоді ж художник отримав важливе замовлення на розпис зали замку в Мілотіце біля Кийова. У 1726–1727 рр. разом зі своїми помічниками розписав паломницький костел Воздвиження Святого Хреста і Діви Марії Семиболісної на пагорбі Цвілін біля Крнова.

Восени 1727 р. Екштайн вперше коротко відвідав Краків, де створив ілюзорну поліхромію пресбітерія та розписав головний вівтар в піярському костелі Преображення Господнього, і ще до кінця року повернувся до роботи в Моравії. Незабаром після цього він почав працювати над фресковим оздобленням інтер'єру замкової каплиці в Краварже біля Опави, яке виконав у 1727–1730 рр. У 1731 р. Франциск Екштайн створив фреску, яка, щоправда, не збереглася до наших днів, в єзуїтському костелі св. Войцеха в Опаві. На початку 1730-х р. він також брав участь в оздобленні брненського земського будинку, створивши фрески на сходах і в коридорі до зали засідань. Ймовірно, не пізніше 1733 р. він повернувся до Кракова, де в інтер'єрі піярського костелу завершив фрески на склепінні центральної нави з лейтмотивом тріумфу католицької церкви. Останніми роботами Екштайна в Моравії, які припадають на 1737 р., стали фрески на склепінні в костелі св. Миколая на Великій площі в Брно та у цвинтарній каплиці св. Маврикія біля костелу св. Якова в тому ж місті. У 1738 р. художник розпочав останню реалізацію свого життя – оздоблення склепіння пресбітерія та центральної нави єзуїтського костелу свв. апп. Петра і Павла у Львові.

entire church with frescoes. In the early 1720s Eckstein worked on the interior decoration of the Minorite Church of St. John in Brno, where he created the paintings at the Chapel of Our Lady of Loreto in 1724. At the same time the painter received an important commission to decorate the auditorium at the castle in Milotice near Kyjov. In 1726-1727 he and his assistants decorated the pilgrimage church of the Exaltation of the Cross and Our Lady of Sorrows on the Cvilín Hill near Krnov.

In the autumn of 1727 Eckstein made his first brief visit to Cracow, where he created an illusionist painting in the chancel and a painted main altar at the Piarist Church of the Transfiguration of Christ, and before the end of the year he returned to Brno. Shortly thereafter he began work on the frescoes in the interior of the castle chapel in Kravaře near Opava, completing the commission between 1727 and 1730. In 1731 František Eckstein created a fresco at the Jesuit Church of St. George in Opava, which has not been preserved. From the early 1730s he also participated in the process of decorating Zemský dům (the County Hall) in Brno, creating frescoes over the staircase and corridor of the meeting hall. Probably around 1733 at the latest he returned to the Piarist Church in Cracow, where he completed the frescoes on the vault of the nave depicting the triumph of the Catholic Church. Eckstein's last works in Moravia, executed in 1737, were frescoes on the vault of the Church of St. Nicholas on the Great Square in Brno and at the cemetery chapel of St. Maurice near the Church of St. James in the same city. In 1738 the painter began the last project of his life – decorating the vault in the chancel and nave of the Jesuit Church of Saints Peter and Paul in Lviv.

FINAL

We Lwowie Franciszek Eckstein wykonał na sklepieniu nową kompozycję malarską poświęconą apostołom Piotrowi i Pawłowi. Fresk ten jest przykładem typowego dla doby baroku i twórczości Ecksteina malarstwa iluzjonistycznego. Na sklepieniu w prezbiterium, wśród obłoków i aniołów, pod spływającymi z góry z oka opatrznosci promieniami, przedstawiony został św. Paweł jako apostoł narodów. W prawej ręce unosi hierogram IHS, a lewą wskazuje na otwartą księgę trzymaną przez anioła. Poniżej inne anioły piastują atrybuty świętego, miecz i gałęzie palmy. W tej scenie umieszczona została banderola z zaczerpniętym z *Dziejów Apostolskich* 9, 15 cytatem: „(Ut) PORTET NOMEN MEUM CORAM GENTIBUS ET REGIBUS“. Na zamykającej od zachodu scenę konsze ukazane są w rozbudowanej wielopostaciowej kompozycji alegorii czterech kontynentów, zgrupowanych wokół globu ziemskiego. Jest to alegoria zamieszkałego świata według stanu wiedzy geograficznej z początków XVIII wieku. Na sklepieniu po lewej stronie, w koronie na głowie, z symbolami godności duchowych i świeckich umieszczonych na poduszce, przyklęknęła personifikacja Europy. Za Europą zaś stoi personifikacja Azji. W bogatych sukniach, w zawoju zdobionym perłami, z perłową bransoletą, trzyma w rękach kadzielnicę, będąca znakiem przyjemnych i wonnych żywic oraz korzeni, z tyłu towarzyszy jej wielbłąd. Tym dwóm „cywilizowanym” kontynentom przeciwstawiono po przeciwnej stronie globu licznych reprezentantów „dzikich”, mniej rozwiniętych części świata – Afryki i Ameryki. Personifikacje obu tych kontynentów przenikają się nawzajem. Na fresku odnajdziemy kilka postaci o niemal czarnej karnacji i negroidalnych

ФІНАЛ

У Львові Франциск Екштайн на склепінні костелу створив нову живописну композицію, присвячену апостолам Петру і Павлу. Ця фреска є прикладом ілюзіоністичного живопису, характерного для епохи бароко і творчості Екштайна. На склепінчастій стелі пресбітерія, серед хмар і ангелів, під променями провидіння, що падають згори, зображений апостол народів св. Павло. У правій руці він підіймає христограму IHS, а лівою вказує на відкриту книгу, яку тримає ангел. Нижче інші ангели утримують атрибути святого – меч і пальмові гілки. Ця сцена містить сувій з цитатою з Діянь 9:15: «(Ut) PORTET NOMEN MEUM CORAM GENTIBUS ET REGIBUS». На конхі, що закриває сцену із заходу, у вигляді складної композиції зображені алегорії чотирьох континентів, згрупованих навколо земної кулі. Це алегорія населеного світу відповідно до стану географічних знань на початку XVIII ст. Уособлення Європи, яка стоїть на колінах, з короною на голові та символами духовної та світської гідності, розміщеними на подушці міститься на склепінні зліва. Позаду Європи зображене уособлення Азії. У багатому вбранні, у вуалі, прикрашеній перлами, з перловим браслетом, вона тримає в руках кадило – знак приємних і запашних смол та коріння, а ззаду її супроводжує верблюду. Цим двом «цивілізованим» континентам на протилежному боці земної кулі протиставляються численні представники «диких», менш розвинених частин світу – Африки та Америки. Персоніфікації цих двох континентів взаємопроникають одна в одну. На фресці зображено кілька постатей з майже чорним кольором обличчя та негроїдними рисами, у вінках з пір'я,

FINALE

In Lviv František Eckstein created a new painting on the vault, dedicated to the apostles St. Peter and St. Paul. This fresco is an example of illusionist painting, typical of the Baroque era and of Eckstein's work. St. Paul is depicted on the vault of the chancel; he is shown as the apostle of the nations, surrounded by clouds and angels, under the rays of providence streaming down from above. In his right hand he lifts the hierogram IHS, while with his left hand he points to an open book held by an angel. Below, other angels hold the saint's attributes, a sword and palm branches. This scene includes a quote from Acts 9:15: „(Ut) PORTET NOMEN MEUM CORAM GENTIBUS ET REGIBUS”. On the vault of the conch closing the scene from the west there is an extensive multi-figure composition depicting the personifications of four continents grouped around the globe. This is a representation of the inhabited world according to the state of geographical knowledge at the beginning of the 18th century. On the left kneels the crowned personification of Europe, with symbols of spiritual and secular dignities placed on a cushion. Behind Europe stands the personification of Asia, wearing a lavish gown, a turban adorned with pearls and a pearl bracelet. She holds a thurible as a symbol of pleasant fragrant resins and roots, and a camel stands behind her. These two “civilized” continents are contrasted on the opposite side of the globe by numerous representatives of the “savage”, less developed parts of the world, i.e. Africa and America. Mingled together are several figures with almost black complexion and negroid features, wearing feathered headdresses, including one covered with leopard skin, and figures with lighter complexion

rysach, w pióropuszcach, w tym jedną okrytą skórą centkowanego kota, oraz postacie w turbanach o jaśniejszej karnacji. Postaciom towarzyszą zwierzęta charakterystyczne dla Afryki (słoń) i Ameryki (papuga). Główną kompozycję uzupełniają dwie mniejsze umieszczone w kartuszach po bokach sklepienia, na sphywach. Wyobrażają one epizody z życia św. Pawła. Z południowej strony uwolnienie św. Pawła i Silasa z więzienia i nawrócenie ich strażnika, a z północnej uzdrowienie bądź uwolnienie od opętania. Dekoracja nawy głównej znajdująca się pomiędzy gurtami, w iluzjonistycznej, rozbudowanej architektonicznej ramie, przedstawia natomiast trzy samodzielne kompozycje figuralne. Od strony prezbiterium ukazany został św. Piotr nauczający i nawracający Korneliusza w Cezarei. Tej scenie z Dziejów Apostolskich towarzyszy zesłanie Ducha Świętego na św. Piotra. Wokół apostoła zgromadzeni są Żydzi w narzuconych na głowy chustach oraz Korneliusz w zbroi wraz z rodziną. U dołu, na podstopnicy malowanych schodów, autor umieścił swoją sygnaturę: „Frantz. Egstein. Ciuis Brunnensis / Pictor et Architect: Pinxit. Anno Dni. 1740”.

Środkowy owal sklepienia kościoła Jezuitów we Lwowie wypełnia rozbudowana scena *Traditio Clavis* – przekazania przez Chrystusa kluczy Królestwa Niebieskiego św. Piotrowi. Scenę tę umiejscowiono w sferze niebieskiej. Chrystus i klęczący po jego lewicy Piotr pod nogami mają obłoki. Naokoło przedstawiono adorujące anioły. Także na oddzielnej chmurze przysiadły, widoczne za plecami św. Piotra, personifikacje trzech cnót teologicznych – pośrodku Wiara z rozłożoną na kolanach księgą, kielichem i hostią, podtrzymująca prawą ręką krzyż, obok Nadzieja z wielką kotwicą, a na końcu Miłość tuląca do nagiętych piersi dwoje dzieci. Chrystus zwrócony jest

серед яких є один, вкритий шкірою смугастого kota, а також постаті у тюрбанах зі світлішим кольором шкіри. Фігури супроводжують тварини, характерні для Африки (слон) та Америки (папуга). Основну композицію доповнюють дві менші, розміщені в картушах по боках склепінчастої стелі, на контрфорсах. На них зображені епізоди з життя св. Павла. На південній стороні – звільнення Павла і Сили з в'язниці та навернення їхнього охоронця, а на північній стороні – зцілення або звільнення від одержимості. На противагу цьому, оздоблення нави, розташованої між брамами, в ілюзійно-складному архітектурному обрамленні, зображує три незалежні фігурні композиції. З боку вітара зображено св. Петра, який навчає і навертає Корнілія в Кесарії. Ця сцена з Діянь апостолів супроводжується зісланням Святого Духа на св. Петра. Навколо апостола зібралися юдеї з пов'язаними на головах хустками, а також Корнілій в обладунках зі своєю родиною. Внизу, на підсходинці намальованих сходів, автор залишив свій підпис: «Frantz. Egstein. Ciuis Brunnensis / Pictor et Architect: Pinxit. Anno Dni. 1740».

Центральний овал склепіння давнього костелу єзуїтів у Львові заповнений детально розробленою сценою *Traditio clavis*, на якій Христос передає ключі від Царства Небесного св. Петру. Сцена розгортається у небесній сфері. Христос і Петро, що стоїть на колінах зліва від нього, мають під ногами хмари. Навколо зображені ангели, що поклоняються. На окремій хмарі, що видніється за спиною св. Петра, також зображено уособлення трьох богословських чеснот: у центрі – Віра з розгорнутою на колінах книгою, чашею та гостією, яка у правій руці тримає хрест; поруч – Надія з ве-

wearing turbans. The figures are accompanied by animals symbolic of Africa (elephant) and America (parrot). The main composition is complemented by two smaller ones placed in cartouches on the sides of the vault. They depict episodes from the life of St. Paul. On the southern side we can see the release of St. Paul and Silas from prison and the conversion of their guard, and on the northern side is the scene of healing or exorcism. The decoration in the nave, in an elaborate, illusionistic architectural frame, consists of three independent figural compositions. On the chancel side there is a depiction of St. Peter teaching and converting Cornelius in Caesarea. This scene from the Acts of the Apostles is accompanied by the sending of the Holy Spirit upon St. Peter. Gathered around the apostle are Jews wearing headscarves and Cornelius, wearing armour, with his family. At the bottom, on the riser of the starting step of the painted staircase, the author placed his signature: „Frantz. Egstein. Ciuis Brunnensis / Pictor et Architect: Pinxit. Anno Dni. 1740”.

The central oval of the vault of the Jesuit church in Lviv bears an extensive depiction of *Traditio clavis* – Christ handing over the keys of the Kingdom of Heaven to St. Peter. The scene is placed in the celestial sphere. Christ and Peter, who is kneeling on his left, have clouds under their feet. Depicted all around are adoring angels. Sitting on a separate cloud, visible behind St. Peter's back, are personifications of the three theological virtues – in the centre sits Faith, with an open book, a chalice and sacramental bread, and supports the cross with her right hand; on her sides sit Hope, with a large anchor, and Love, holding two children nestled against her bare breasts. Christ faces St. Peter, who holds two large keys in his hands. With his right hand Christ points

w stronę św. Piotra trzymającego na rękach wielkie klucze. Prawą ręką wskazuje na przedstawienie ilustrujące jego ewangeliczną wypowiedź: skalistą górę z centralną świątynią na szczycie i widniejący powyżej, otoczony promienistą glorią trójkąt z wpisanym tetragramem יהוה – Jahwe. Wyżej aniołowie trzymają rozwiniętą wstęgę ze stosownym cytatem: „DABO TIBI CLAVES REGNI CÆLORUM: MATTHE: XVI”. Między Jezusem a św. Piotrem, nieco z tyłu, widać papieską tiarę i ferulę oraz kodeks, na którym spoczywa kielich z hostią z hierogramem Chrystusa. Nad kluczami środkowych wolut, w rozbudowanych złotych kartuszach herbowych zwieńczonych koronami, widnieją szlacheckie tarcze herbowe: po stronie południowej Pilawa i Topór Elżbiety z Potockich Szczuczyny, głównej fundatorki malowideł, po stronie północnej Nałęcz i Leliwa Elżbiety z Gostomskich, głównej fundatorki kościoła, wdowy po Prokopie Sieniawskim, marszałku nadwornym koronnym. Tarcze te podtrzymywane są przez siedzące na łukach arkad alegoryczne postacie kobiece. Widoczne po stronie południowej, jako atrybuty mają kadzielnicę i baranka. Jedna z figur po północnej stronie ma nad czołem umieszczoną gwiazdę, druga trzyma zwierciadło, patrzy jednak w inną stronę. Są to personifikacje cnót charakteryzujących fundatorki: Modlitwa, Pokora, Dusza Rozumna i Roztropność. Ostatnia scena w nawie głównej to uzdrowienie chromego od urodzenia przez św. Piotra.

ликим якорем; і, нарешті, Любов, яка притискає до своїх голих грудей двох дітей. Христос стоїть обличчям до св. Петра з великими ключами в руках. Правою рукою Він вказує на зображення, що ілюструє Його євангельську проповідь: скелясту гору з центральним храмом на вершині та трикутником з тетраграмою יהוה (Яхве) вгорі, оточеним полум'яною глорією. Зверху ангели тримають розгорнуту стрічку з відповідною цитатою: «DABO TIBI CLAVES REGNI CÆLORUM: MATTHE: XVI». Між Ісусом і св. Петром, трохи позаду, можна побачити папську тиару і ферулу, а також кодекс, на якому стоїть келих з гостією з символом Христа. Над ключами центральних волют у вишуканих золотих картушах, увінчаних коронами, розміщені аристократичні герби: на південній стороні – Пилява і Топор Ельжбети Щучиної з Потоцьких, головної фундаторки розписів, а на північній стороні – Наленч і Леліва Ельжбети з Гостомських, головної фундаторки костелу і вдови Прокопа Сенявського, коронного підскарб'я. Ці щити підтримують алегоричні жіночі фігури, що сидять на арках аркади. З південного боку видно, що вони тримають у руках ківш і ягня. Одна з фігур на північній стороні має зірку на чолі, а інша – тримає дзеркало, але дивиться в інший бік. Вони є уособленням чеснот, які характеризують засновниць: Молитва, Смирення, Розум та Розсудливість. Фінальна сцена в центральній наві – зцілення св. Петром куль-

to a scene illustrating his statement from the Gospel: a temple atop a rocky mountain and above it surrounded by a radiant glory, a triangle with the tetragram יהוה – Yahweh – inscribed in it. Above, the angels hold an unfurled ribbon with the relevant quote: “DABO TIBI CLAVES REGNI CÆLORUM: MATTHE: XVI”. Between Christ and St. Peter, slightly to the back, can be seen the papal tiara and the papal cross, as well as a codex on which rests a chalice containing sacramental bread with Christ’s hierogram. Above the keystones of the central lunettes there are elaborate golden heraldic cartouches topped with crowns, bearing the aristocratic coats of arms: on the southern side there is Pilawa and Topór of Elżbieta Szczuczyna née Potocka, the main foundress of the paintings, and on the northern side Nałęcz and Leliwa of Elżbieta Sieniawska née Gostomska, the main foundress of the church, widow of Prokop Sieniawski, court marshal of the crown. The cartouches are supported by allegorical female figures sitting on the arches of the lunettes. The ones on the south side hold a thurible and a lamb as attributes. One of the figures on the north side has a star placed above her forehead, while the other holds a mirror, but looks away. They are personifications of the virtues which characterized the two patronesses of the church: Prayer, Humility, Reasonable Soul and Prudence. The final scene in the nave is the healing of a lame man by St. Peter. In a semi-

ILUSTRACJA S. 68

Po konserwacji wykonano ponownie fotoplany cyfrowe sklepień w nawie głównej i w prezbiterium. Opracowali je dr inż. Adam Boroń i mgr Marta Borowiec

After the conservation was completed, new digital photoplans of the vaults in the nave and chancel were created by Dr. Adam Boroń and Marta Borowiec

Після реставрації були знову зроблені цифрові фотоплани склепінь нави та пресбітерія. Підготували д-р, інж. Адам Бороень і магістр Марта Боровець, архітектури.

W półokrągłym wnętrzu, z widocznymi wejściami do bocznych aneksów, na tle bogato opracowanego portalu, stoi św. Piotr. Prawą rękę wyciągnął w kierunku człowieka z obandażowaną lewą nogą, podnoszącego się z niskiej ławki. Scenę uzdrowienia otaczają gestykulujący świadkowie tego cudu oraz św. Jan stojący obok Piotra. Spod sklepienia zwisa świecznik, obok niego sfruwają aniołowie, a na św. Piotra spływają promienie niebiańskiego światła. Poniżej, w kartuszu opartym na rzeczywistym gurcie oddzielającym przęsto nad chórem muzycznym, umieszczono odpowiedni cytat z Dziejów Apostolskich: „IN FIDE NOMINIS EIUS / DEDIT INTEGRAM SANITATEM / actorum. III”. Powyżej gzymsu na spływach sklepiennych przedstawione zostały kolejne postacie cnót. Po stronie południowej są to, licząc od wschodu, niewiasta z wężem – personifikacja Roztropności – oraz Sprawiedliwość przedstawiona z wagą i mieczem. Przy kolejnym spływie przedstawiona została Wstrzemięźliwość z dzbanem i pucharem. Przy gurcie zachodnim nie zachowały się żadne ślady umożliwiające identyfikację postaci namalowanej tam wcześniej. Według wzorów ikonograficznych zrekonstruowano w tym miejscu personifikację czwartej cnoty kardynalnej – Męstwa. Po stronie północnej sklepienia, kolejno od strony wschodniej, autor namalował postacie czterech cnót: Miłości – przedstawionej jako kobieta z gałęziami palmy w prawej i dwoma wieńcami laurowymi w lewej ręce – oraz Powściągliwości, Etyki i Rozumu – cnoty

ILUSTRACJA S. 69

Zestawienie dwóch etapów: przed konserwacją i po niej, ukazuje skalę oraz efekt prac konserwatorsko-restauratorskich przeprowadzonych w kościele pojezuickim we Lwowie

The appearance of the painting before and after conservation best shows the scale and the result of the conservation-restoration work carried out at the Jesuit Church in Lviv

ефект консерваційно-реставраційних робіт, проведених у давньому єзуїтському костелі у Львові, через зіставлення двох етапів: до і після відновлення

гавого від народження чоловіка. У напівкруглому інтер'єрі, з якого видно входи до бічних прибудов, св. Петро стоїть на тлі багато декорованого порталу. Його права рука простягнута до чоловіка з перев'язаною лівою ногою, який встає з низької лави. Сцену зцілення оточують жестикулюючі свідки цього чуда та св. Іван, що стоїть поруч з Петром. З-під склепіння звисає свічник, повз нього пролітають ангели, а на св. Петра падають небесні промені. Нижче в картуші, що опирається на арці, яка відділяє прясло над музичним хором, розміщено відповідну цитату з Діянь Апостолів: «IN FIDE NOMINIS EIUS / DEDIT INTEGRAM SANITATEM / actorum. III». Над карнизом на пазухах склепіння зображені інші постаті чеснот. З південного боку це, послідовно зі сходу, жінка зі змією – уособлення Розсудливості, та Справедливість, зображена з терезами та мечем. На наступній арці зображена Поміркованість з глечиком і чашею. На західній арці не збереглося жодних слідів, які б дозволили ідентифікувати намальовану там постать. Згідно з іконографічними моделями, тут мало б знаходитися уособлення четвертої чесноти – Стійкості. На північній стороні склепіння, послідовно зі східного боку, автор намалював фігури чотирьох чеснот: Любові – зображена у вигляді жінки з пальмовими гілками в правій руці та двома лавровими вінками в лівій, а також Поміркованості, Етики та Розуму – ці чесноти могли бути зображені у вигляді жінки, яка тримає в руках поводи лева. Третя

circular interior, with entrances to the side annexes in sight, St. Peter stands against the backdrop of an ornate portal. He extends his right hand towards a man with the left leg wrapped in bandages, rising from a low bench. The miraculous healing is witnessed by St. John, standing next to Peter, and other men, vividly interested in the scene. A candlestick hangs from the vault, surrounded by angels, and rays of heavenly light stream down upon St. Peter. Below, a cartouche based on the actual transverse rib separating the bay above the choir bears a corresponding quote from the Acts of the Apostles: “IN FIDE NOMINIS EIUS / DEDIT INTEGRAM SANITATEM / actorum. III.” Above the cornice, further figures of virtues are depicted on the sides of the vault. On the south side they are, counting from the east, Prudence, personified as a woman with a serpent, Justice, depicted with a sword and balance and scales, and Temperance, with a jug and a cup. At the western transverse rib no traces survived to enable the identification of the figure painted there earlier. A personification of the fourth cardinal virtue, Fortitude, was reconstructed here according to iconographic patterns. On the north side of the vault, successively from the east side, the artist painted figures of the four virtues: Love, depicted as a woman with palm branches in her right hand and two laurel wreaths in her left hand, and Temperance, Ethics and Reason – these virtues could be shown as a woman holding the reins of a lion. The third figure on the north side

Skład zespołu konserwatorskiego: Anna Barabasz, Natalia Beznos, Solomia Bihanycz, Paweł Boliński, Olha Czop, Alina Dziejak, Katarzyna Gwóźdź, Lesia Hanuliak, Taras Hera, Anatolij Hryszczenko, Mychailo Iwasiuk, Małgorzata Kaczmarczyk, Wasy Karpiv, Pawlo Kit, Nadija Kliuczkowska, Oleksandr Korotenko, Tatiana Kowal, Joanna Kunert, Andrij arczuk, Anastasija Nahla, Solomija Ostrowska, Olha Pawliuk, Jaryna Pawlyk, Taras Pawlyk, Jaryna Prystańska, Alicja Sawoniuk, Nadija Senczenko, Olha Slobocka, Mykola Syrow, Wiktorija Szarhorodska, Arsen Szpak, Hanna Szumska, Ilona Turczyn, Kateryna Tymczyszyn

Склад команди реставраторів:

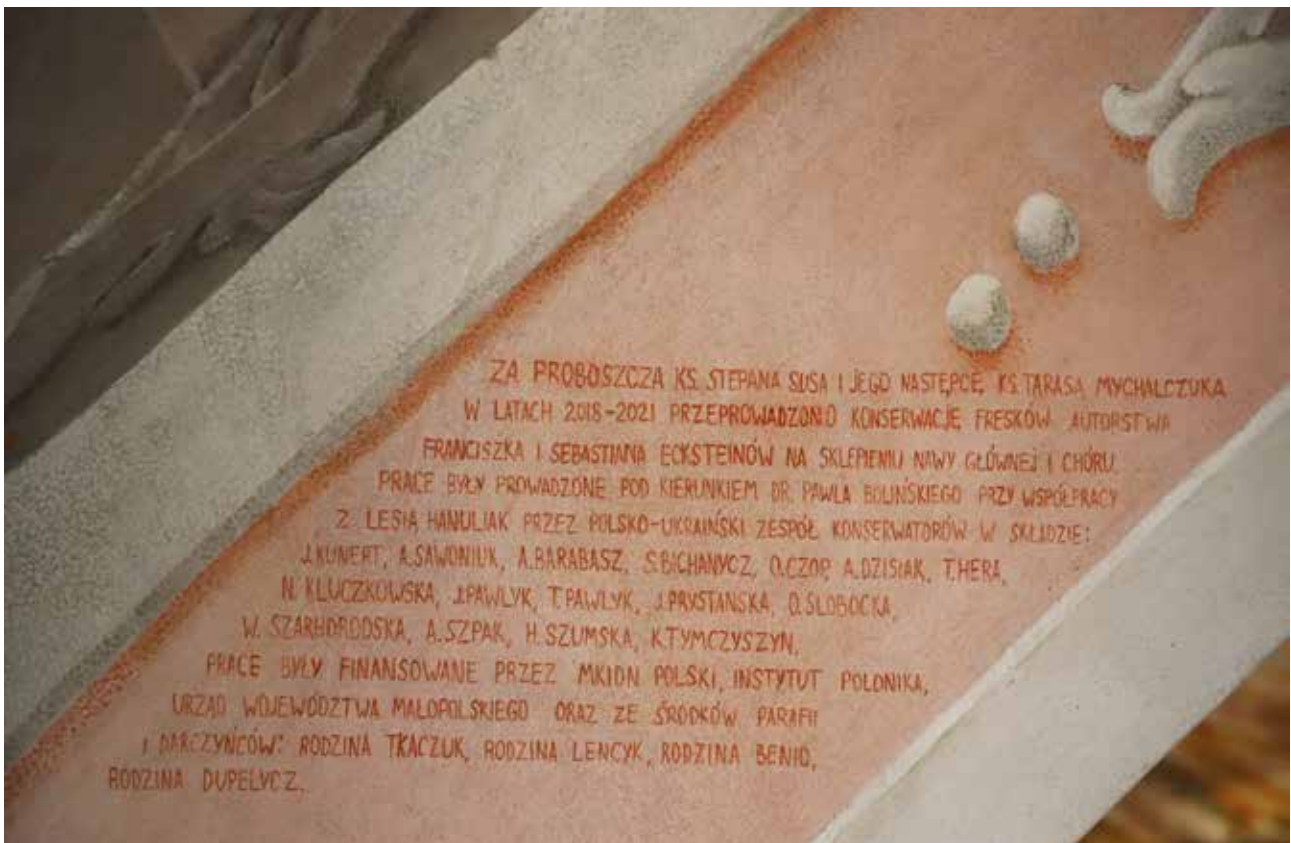
Анна Барабаш, Наталія Безнос, Соломія Біганіч, Павел Болінський, Леся Гануляк, Тарас Гера, Анатолій Грищенко, Катажина Гвездз, Аліна Дзісяк, Михайло Івасюк, Василь Карпів, Малгожата Качмарчик, Павло Кіт, Надія Ключковська, Тетяна Коваль, Олександр Коротенко, Йоанна Кунерт, Андрій Марчук, Анастасія Нагла, Соломія Островська, Тарас Павлик, Ярина Павлик, Ольга Павлюк, Ярина Пристанська, Аліція Савонюк, Надія Сенченко, Микола Сиров, Ольга Слобоцька, Катерина Тимчишин, Ілона Турчин, Ольга Чоп, Вікторія Шаргородська, Арсен Шпак, Ганна Шумська.

Members of the conservation and restoration team:

Anna Barabasz, Natalia Beznos, Solomia Bihanycz, Paweł Boliński, Olha Czop, Alina Dziejak, Katarzyna Gwóźdź, Lesia Hanuliak, Taras Hera, Anatolij Hryszczenko, Mychailo Iwasiuk, Małgorzata Kaczmarczyk, Wasy Karpiv, Pawlo Kit, Nadija Kliuczkowska, Oleksandr Korotenko, Tatiana Kowal, Joanna Kunert, Andrij Marczuk, Anastasija Nahla, Solomija Ostrowska, Olha Pawliuk, Jaryna Pawlyk, Taras Pawlyk, Jaryna Prystańska, Alicja Sawoniuk, Nadija Senczenko, Olha Slobocka, Mykola Syrow, Wiktorija Szarhorodska, Arsen Szpak, Hanna Szumska, Ilona Turczyn, Kateryna Tymczyszyn.

73

te mogły zostać pokazane jako kobieta trzymająca wodze lwa. Trzecia postać po stronie południowej to starsza kobieta okryta wraz z głową obficie drapowanym płaszczem, podtrzymująca lewą ręką tablicę Dziesięciorga Przykazań – jest to personifikacja Wiary. Ostatnią cnotą przedstawioną na sphywach sklepiennych jest Hojność, ukazana jako postać trzymająca w lewej ręce rozsupłaną sakiewkę, w prawej zaś złotą monetę.

Po śmierci Franciszka Ecksteina w 1741 roku prace nad dekorowaniem kościoła przejął jego syn Sebastian. Dokończył on polichromię sklepienia nawy głównej, malując przęsło nad chórem, kontynuując wątek chwały imienia Jezus poprzez umieszczenie świętych jezuickich, ze św. Ignacym Loyolą na pierwszym planie. Sebastian Eckstein udekorował również sklepienia naw bocznych i empory. Według fundatorki Elżbiety Szczuczyny, która porównywała efekt pracy obu freskantów, malowidła syna „znacznie odbiegły od wybitnej sztuki ojca”. Tuż obok gurtu, na sklepieniu nad chórem, u góry kompozycji, w promienistej glorii widnieje hierogram IHS w wersji jezuickiej. Poniżej ukazany został św. Ignacy Loyola w ornacie. Towarzyszą mu inni święci jezuicki z charakterystycznymi atrybutami: św. Franciszek Borgiasz przytrzymujący obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem i wskazujący na putto z czaszką w koronie, św. Franciszek Ksawery, który prawą ręką unosi krucyfiks, lewą chrzci pochylonego pokornie, klęczącego poganina; z boku widać Alojzego Gonzagę, w komży i z lilią w prawej ręce, oraz św. Stanisława Kostkę piastującego Dzieciątka Jezus. Kolejny jezuita, z dużym krzyżem na piersi i gorejącym sercem w ręce, to Piotr Kanizjusz. Obok znajduje się męczennik Andrzej Bobola z szablą tkwiącą w szyi. Z gałązkami palmowymi – symbolem męczeństwa – przedstawieni zostali trzej święci: Paweł Miki, Jakub Kisai i Jan Soan de Goto. Część sylwetki czwartego męczennika z palmą obok czaszki Izabeli Portugalskiej to prawdopodobnie postać ojca Marcina Laterny. Na ścianie wschodniej kościoła znajdują się podtrzymywane przez anioły portrety fundatorek kościoła.

фігура на південній стороні – літня жінка з сильно драпированою мантією на голові, яка у лівій руці тримає скрижалі з десятьма заповідями – це уособлення Віри. Останньою чеснотою, зображеною на склепінні, є Щедрість, яка представлена у вигляді фігури, що тримає в лівій руці гаманець, а в правій – золоту монету.

Після смерті Франциска Екштайна у 1741 р. роботу з оздоблення костелу продовжив його син – Себастьян. Він завершив поліхромію склепіння центральної нави, розписав прясло над хором, на якому продовжував тему прославлення імені Ісуса зображуючи святих єзуїтів, зі св. Ігнатієм Лойолою на передньому плані. Себастьян Екштайн також прикрасив склепіння бічних нав та емпори. За словами фундаторки Ельжбети Щучиної, яка порівнювала роботу двох митців, стінописи сина «значно відрізнялися від видатних творів його батька». Поруч зі склепінчастою аркою, на склепінні над хором, у верхній частині композиції, в радіальній глорії зображено єзуїтську версію христограми IHS. Нижче зображений св. Ігнатій Лойола в ризі. Його супроводжують інші єзуїтські святі з характерними для них атрибутами: св. Франческо Борджіа, який тримає зображення Богородиці з Немовлям і вказує на путті з коронованим черепом, св. Франциск Ксав'єр, який правою рукою тримає розп'яття, а лівою хрестить язичника, що стоїть навколішках, смиренно зігнувшись; збоку можна побачити Алоїза Гонзагу в сургучі та з лілією в правій руці, а також св. Станіслава Костку, який тримає на руках немовля Ісуса. Ще один єзуїт, з великим хрестом на грудях і палаючим серцем у руці – Петро Канізії. Поруч з ним – мученик Андрій Боболя зі встромленим в шию мечем. З пальмовою гілкою, символом мучеництва, зображені троє святих: Павло Мікі, Джеймс Кісаї та Іоанн Соан де Гото. Частина силуету четвертого мученика з долонею біля черепа Ізабелли Португальської, ймовірно, належить отцю Мартину Латерні. На східній стіні костелу розміщені портрети засновниць храму, яких підтримують ангели.

is an elderly woman covered from head to toe with a richly draped cloak, supporting the Tablets of the Ten Commandments with her left hand – this is the personification of Faith. The last virtue depicted on this side of the vault is Generosity, shown as a figure holding an open purse in her left hand and a gold coin in her right hand.

After František Eckstein's death in 1741 decorating the church was taken over by his son Sebastian. He completed the polychrome of the nave vault by decorating the bay above the choir, where he continued the theme of the glory of the name of Jesus by painting Jesuit saints, with St. Ignatius of Loyola in the foreground. Sebastian Eckstein also decorated the vaults of the aisles and the matroneum. According to the foundress Elżbieta Szczuczyna, who compared the frescoes of the two artists, the son's paintings "differed considerably from the outstanding art of his father". Right next to the transverse rib, on the vault above the choir, at the top of the composition, a Jesuit version of the IHS hierogram is pictured in a radiant glory. Below is depicted St. Ignatius of Loyola wearing a chasuble. Accompanying him are other Jesuit saints with distinctive attributes: St. Francis Borgia holding an image of the Virgin and Child and pointing to a putto holding a crowned skull, St. Francis Xavier lifting a crucifix with his right hand and baptizing a kneeling, humbly bent pagan with his left; to the side can be seen St. Aloysius Gonzaga, wearing a surplice and holding a lily in his right hand, and St. Stanislaus Kostka holding the infant Jesus. Another Jesuit, with a large cross on his chest and a burning heart in his hand, is St. Peter Canisius. Next to him is the martyr St. Andrew Bobola with a saber stuck in his neck. Saints Paul Miki, James Kisai and John Soan de Goto are depicted with palm branches, a symbol of martyrdom. Part of the figure of the fourth martyr with a palm branch, next to the skull of Isabella of Portugal, is probably that of Father Marcin Laterna. On the east wall of the church there are portraits of the church's foundresses, supported by angels.

Paweł Boliński

– doktor, konserwator dzieł sztuki, od 2000 roku zatrudniony na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki. Kieruje Pracownią Dokumentacji Konserwatorskiej Malarstwa i Rzeźby. Jest członkiem Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa. Specjalizuje się w konserwacji zabytków monumentalnych. Autor wielu realizacji konserwatorskich w Polsce i za granicą. W swojej działalności zawodowej i artystycznej skupił się przede wszystkim na ratowaniu dziedzictwa kulturowego w Ukrainie. W swoim dorobku ma m.in.: konserwację XVIII-wiecznych fresków Franciszka Ecksteina w kościele pw. śś. Apostołów Piotra i Pawła we Lwowie, odkrycie i konserwację dekoracji malarskiej w Kamienicy Królewskiej we Lwowie, konserwację XVIII-wiecznych fresków Tomasza Gertnera na sklepieniu kościoła pw. śś. Stanisława i Krzysztofa w Hussakowie w Ukrainie, konserwację XVIII-wiecznych fresków Michelangela Palloniego w kaplicy św. Karola Boromeusza w Łowiczu, konserwację założenia pielgrzymkowego bł. Salomei na Grodzisku, kompleksową konserwację XVIII-wiecznych malowideł ściennych autorstwa Jerzego Wilhelma Neunhertza i Johanna Adama Shöpfa na sklepieniach kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP i św. Maternusa w Lubmierzu, odkrycie i konserwację XV- i XVII-wiecznych malowideł ściennych w nawie głównej i kruchcie kościoła pw. św. Franciszka w Świebodzicach. Swoją pracę artystyczną łączy z pracą naukową, prowadząc projekty badawcze prezentowane w publikacjach oraz na licznych konferencjach w kraju i za granicą.

Павел Болінський

– доктор філософії, мистецтвознавець, з 2000 р. працює на Факультеті консервації та реставрації творів мистецтва Академії образотворчих мистецтв ім. Яна Матейка у Кракові. Очолює Майстерню консерваційної документації живопису та скульптури. Член Громадського комітету з реставрації пам'яток у Кракові. Спеціалізується на реставрації монументальних пам'яток. Автор багатьох реставраційних проєктів у Польщі та за кордоном. У своїй професійній та мистецькій діяльності зосередився насамперед на збереженні культурної спадщини в Україні. В його доробку: реставрація фресок XVIII ст. Франциска Екштайна у церкві свв. апп. Петра і Павла у Львові, відкриття та консервація малярських розписів у Королівській кам'яниці у Львові, реставрація фресок XVIII ст. Томаса Гертнера на склепінні костелу св. Станіслава і св. Христовора в Гусакові (Україна), реставрація фресок XVIII ст. Мікеланджело Паллоні в каплиці св. Кароля Боромеуша в Ловичі, реставрація місця паломництва Блаженної Саломеї в Гродзиську, комплексна реставрація настінних розписів XVIII ст. авторства Георга Вільгельма Нойнхерца і Йогана Адама Шьопфа на склепіннях парафіяльного костелу Успіння Пресвятої Діви Марії та св. Матерна в Любомежу, а також відкриття та реставрація настінних розписів XV–XVII ст. у центральній наві та бабинцю костелу св. Франциска у Свєбодзицях. Свою мистецьку діяльність він поєднує з науковою роботою, реалізуючи дослідницькі проєкти, які представлені в публікаціях та на численних конференціях у країні та за кордоном.

Paweł Boliński

is an art conservator working at the Faculty of Conservation and Restoration of Works of Art of the Jan Matejko Academy of Fine Arts in Cracow since 2000. He heads the Department of Conservators' Documentation of Painting and Sculpture. He is a member of the Social Committee for Restoration of Cracow's Monuments. He specializes in the conservation and restoration of immovable cultural property. He has conducted many conservation-restoration projects in Poland and abroad. In his professional and artistic activity he has focused primarily on saving cultural heritage in Ukraine. His achievements include the conservation of the 18th-century frescoes by František Eckstein at the Church of Sts. Apostles Peter and Paul in Lviv, the discovery and restoration of the painting decoration at the Korniakt Palace in Lviv, the conservation of the 18th-century frescoes by Thomas Gertner on the vault of the church of Sts. Stanislaus and Christopher in Hussakov, Ukraine, the conservation-restoration of the 18th-century frescoes by Michelangelo Palloni at the chapel of St. Charles Borromeo in Łowicz, conservation of the pilgrimage complex of Blessed Salomea in Grodzisko, comprehensive conservation of 18th-century wall paintings by Georg Wilhelm Neunhertz and Johann Adam Shöpf on the vaults of the parish church of St. Mary Magdalene and St. John the Evangelist in Lviv. He also worked on the discovery and restoration of the 15th- and 17th-century wall paintings in the nave and porch of the Church of St. Francis in Świebodzice. He combines his artistic work with academic work, conducting research projects which he presents in publications and at numerous conferences in Poland and abroad.

Tekst: Paweł Boliński

Tłumaczenie na angielski: Małgorzata Matysik

Tłumaczenie na ukraiński: Iurii Tkachuk

Zdjęcia: Magdalena Gutowska (okładka) i Paweł Boliński

Projekt: Barbara Kowalewska i Monika Rzepiejewska-Mroczek

Skład: Piotr Górski

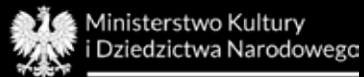
Druk: Sowa sp. z o. o.

ISBN: 978-83-66172-63-0

Copyright © Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa
Kulturowego za Granicą POLONIKA i autorzy

**Instytucja nadzorująca: / Наглядова установа:
/ Supervised by:**

Автор тексту: Павел Болінський

Переклад англійською: Малгожата Матисік

Переклад українською: Юрій Ткачук

Фотографії: Магдалена Ґутовська (обкладинка)
та Павел Болінський

Дизайн: Барбара Ковалевська та Моніка Жепеевська-Мрочек

Графічний дизайн: Пьотр Ґурський

Друк: Sowa sp. z o. o.

ISBN: 978-83-66172-63-0

Copyright © Національний інститут польської культурної
спадщини за кордоном «Полоніка» та автори

Texts by: Paweł Boliński

English traslation by: Małgorzata Matysik

Ukrainian translation by: Iurii Tkachuk

Photographs: Magdalena Gutowska (cover)
and Paweł Boliński

Design by: Barbara Kowalewska and Monika Rzepiejewska-Mroczek

Graphic designer: Piotr Górski

Printed by: Sowa sp. z o. o.

ISBN: 978-83-66172-63-0

Photographs: Copyright © POLONIKA The National Institute
of Polish Cultural Heritage Abroad and the authors

Patronat honorowy:

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Piotr Gliński
Ambasador Ukrainy w Rzeczypospolitej Polskiej Wasyl Zwarycz

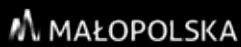
Почесний патронат:

Міністр культури та національної спадщини Пьотр Глінський
Посол України в Республіці Польща Василь Зварич

Honorary patronage:

Minister of Culture and National Heritage, Deputy Prime Minister Piotr Gliński,
Ambassador of Ukraine in Poland Vasyl Zvarych

Partnerzy: / Парнери: / Partners:

Akademia Sztuk Pięknych
im. Jana Matejki
w Krakowie

МІЙ ХРАМ – МОЄ МІСТО

Patroni medialni: / Медіапартнери: / Media partners:

POLSKIE
RADIO

POLSKIE RADIO
DLA ZAGRANICY

POLSKIE RADIO
DŁY UKRAINI

Kurier
Galicyjski

TVP
KULTURA

